

O. dr Salezy Bogumił Tomczak OFM
Poznań – OO. Franciszkanie

BIBLIOTEKA GŁÓWNA PROWINCJI ŚW. FRANCISZKA Z ASYŻU¹ ZAKONU BRACI MNIEJSZYCH² W POZNANIU

Zusammenfassung

Die Hauptbibliothek der Poznaner Provinz vom HI. Franz von Assisi des Ordens der Minderen Brüder entstand im Jahre 1991. Sie besteht aus zwei Abteilungen – Abteilung für Spezi­alsammlungen (Manuskripte und Altdrucke) und Abteilung für Neudrucke. Die Spezi­alsammlungen beinhalten historische Buchbestände aus Klöstern in Großpolen – Wschowa, Osieczna i Miejska Górka – sowie aus Wejherowo in Pommern. Die Abteilung für Neudrucke sammelt vor allem die Literatur zum breit verstandenen Franziskanertum. Die Sammlungen sind bereits fast hundertprozentig katalogisiert. Zur Zeit wird der Zettelkatalog digitalisiert.

Streszczenie

Biblioteka Główna Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych w Poznaniu powstała w 1991 roku na. Składa się z oddziału zbiorów specjalnych (rękopisy i starodruki) i oddziału druków nowych. W zbiorach specjalnych znalazły się zabytkowe księgozbiory z wielkopolskich klasztorów we Wschowie, Osiecznej i Miejskiej Górcie oraz Wejherowie (Pomorze). Oddział druków nowych gromadzi

---

¹ Prowincja św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych w Polsce została powołana do istnienia 19 marca 1991 roku.

² Zakon Braci Mniejszych (Ordo Fratrum Minorum – skrót: OFM) – wspólnota zakonna, której początek dał św. Franciszek z Asyżu (1181/2-1226), jeden z największych świętych Kościoła katolickiego i zarazem jeden z największych ludzi średniowiecza. W 1517 nastąpił podział zakonu na Braci Mniejszych Obserwantów zwanych w Polsce „bernardynami” od tytułu ich pierwszego kościoła ufundowanego w Krakowie pod wezwaniem św. Bernardyna ze Sieny i Braci Mniejszych Konwentualnych. Obserwanci reprezentowali surowszy kierunek, zwłaszcza w zakresie zakonnego ślubu ubóstwa, natomiast konwentualni korzystali ze złagodzeń i dyspens papieskich. W XVI stuleciu w łonie obserwantów powstały kolejne odłamy: reformaci, rekolekci i alkantarzyści. Nie tworzyli oni osobnych zakonów, ale pozostawali pod wspólnym zwierzchnictwem generała obserwantów. W 1897 papież Leon XIII na mocy konstytucji apostolskiej „Felicitate quadam” zniósł podziały w Zakonie Braci Mniejszych, a konkretnie uchylił ustawodawstwo partykularne, odrębny oddział administracyjny i dawne nazwy.

przede wszystkim piśmiennictwo z zakresu szeroko pojętego franciszkanizmu. Zbiory są skatalogowane niemal w 100%. Aktualnie trwa wprowadzanie katalogu kartkowego do komputera.

Wprowadzenie

Jedną z najpiękniejszych kart w historii książki i biblioteki zapisały zakony. Svend Dahl w „Dziejach książki” napisał: „Wśród zakonów zasłużonych dla sprawy książki pierwsze miejsce należy się benedyktynom. Św. Benedykt, zakładając w r. 529 tak później sławny klasztor na Monte Cassino we Włoszech, w sformułowanych dla mnichów regułach zakonnych położył szczególny nacisk na obcowanie z księgami. Bracia byli zobowiązani spędzać cały swój wolny czas na czytaniu, a kilku najstarszych miało dawać baczenie, aby mnisi rzeczywiście spełniali ten obowiązek”³. Chlubne karty do dziejów książki i biblioteki dopisali także cystersi, kanonicy regularni św. Augustyna i inne wspólnoty zakonne a w XIII i następnym stuleciach również zakony żebracze, dominikanie i franciszkanie.

Biblioteki zajmowały ważne miejsce w życiu i działalności zakonów. Sercem klasztoru była kaplica, a jego mózgiem – biblioteka. Zakonnicy zdawali sobie sprawę z tego, że bez książek nie mogą należycie funkcjonować. Stąd wzięło się średniowieczne powiedzenie: *Claustrum sine armario quasi castrum sine armamentario*. Założyciel Zakonu Braci Mniejszych, św. Franciszek z Asyżu, doceniał znaczenie słowa pisanego, a szerzej mówiąc, znaczenie książki, dlatego wyraził życzenie, aby w każdej wspólnocie braci była przynajmniej mała biblioteczka, która służyłaby braciom jako narzędzie pracy, pomoc w modlitwie, studiach i przygotowywaniu kazań. Tę cenną informację zawdzięczamy Ubertynowi z Casale⁴. Podał ją w swoim dziele „*Arbor vitae crucifixae Jesu*”⁵, powołując się na brata Leona, jednego z pierwszych naśladowców św. Franciszka z Asyżu. Z wielu źródeł historycznych możemy wnioskować, że książki rzeczywiście towarzyszyły braciom mniejszym w ich życiu i działalności apostołskiej od początku istnienia zakonu. W „*Legendzie Trzech Towarzyszy*” zapisano, że „książki ofiarowane jednemu [bratu] używali wszyscy”⁶. Franciszek życzył sobie, aby bracia pilnie studiowali święte księgi. Potwierdza to św. Bonawentura. „Od pewnego brata, żyjącego dotąd – napisał Doktor Seraficki – dowiedziałem się osobiście, jak dostał do rąk Nowy Testament, ponieważ nie wszyscy bracia mogli go mieć naraz, podzielili

³ S. Dahl, *Dzieje książki*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s. 44.

⁴ Ubertino da Casale, ur. 1259 w Casale Monferrato koło Vercelli, do Zakonu Braci Mniejszych wstąpił w 1273 w prowincji Genui, w latach 1289-1298 pełnił funkcję lektora Pisma św. w Paryżu, brał czynny udział w sporach o ubóstwo, zmarł prawdopodobnie w 1329. Jego dzieło *Arbor Vitae crucifixae Jesu* (nieco okrojone) ukazało się w języku polskim w 1991, w serii „Antologia mistyków franciszkańskich” jako tom 4, w przekładzie Cecyliana Niezgody OFMConv.

⁵ Ubertino da Casale, *Arbor vitae crucifixae Jesu*, Venezia 1485, 1,5,c.5, cyt. za: P.M. Perantoni, *Riordinamento e conservazione delle biblioteche e degli archive dell'Ordine. Lettera encyclica*, Venezia 1947, s. 9.

⁶ „*Legenda Trzech Towarzyszy*”, R. 11, 42, 4.

kodeks na arkusze i podzielił między wszystkich, aby bracia go studiowali i jeden drugiemu nie przeszkadzał⁷.

Troska o biblioteki klasztorne znalazło odbicie w ustawodawstwie zakonnym. Na kapitule generalnej, odbytej w Narbonne w 1260 roku, jedna sesja była poświęcona znaczeniu książek i bibliotek we wspólnotach zakonnych. W konstytucjach uchwalonych na tejże kapitule (*Constitutiones Narbonenses*), osobny rozdział poświęcono bibliotekom. Czytamy tam m.in.: „Prowincjałowie wizytując swoich braci niech każą zaopatrzyć ich w książki”⁸. Na kolejnej kapitule generalnej odbytej w Montpellier w 1287 roku, zobowiązano prowincjałów, aby wyznaczili odpowiednią sumę pieniędzy na zakup książek dla studentów: „Bracia studenci niech będą przez swoich kustoszów zaopatrzeni w 30 lirów turońskich, które należy wydać na zakup pożytecznych książek, które po ich śmierci mają wrócić do własnych kustodii”⁹. W ślad za uchwałami kapituł generalnych poszły kapituły prowincjalne. W statutach prowincji francuskiej uchwalonych na kapitule odbytej w 1337 roku mamy taki zapis: „w każdej kustodii powinno się nabywać w księgarni odpowiednie książki dla dwu kursów, mianowicie filozofii i logiki. Mają one być przechowywane i odpowiednio oznaczone, o ile możliwe przez tych braci, którzy aktualnie nauczają lub studiują w jakimkolwiek miejscu kustodii; po ukończeniu funkcji wykładowcy czy też studiów, nieuszkodzony egzemplarz należy przekazać następcom w porozumieniu z kustoszem”¹⁰. Podręczniki zalecano kupować w kilku egzemplarzach.

Piękne świadectwo o miłości franciszkanów i dominikanów do książek wydał średniowieczny bibliofil, kardynał Richard de Bury (1281-1345), biskup Durham w Anglii. W swoim dziele „Philobiblion” (1345 rok) napisał, że franciszkanie i dominikanie spośród wszystkich zakonów z największym zapałem oddają się studiom i w związku z tym w swoich klasztorach, mimo surowego zakonnego ubóstwa zakonnego, zgromadzili największe skarby piśmiennictwa zarówno dawnego jak i współczesnego¹¹. Książnice franciszkańskie w Oxfordzie, Paryżu, Monachium, Madrycie, Cesenie, Todi, Monteprandone, Wenecji, Florencji, Mediolanie, Sienie, a szczególnie w Asyżu, należały do największych w średniowieczu. W XIV w. biblioteka klasztoru w Asyżu była najzasobniejszą księżnicą po bibliotece papieskiej w Awinionie i uniwersyteckiej w Paryżu¹². Bogate księgozbiory posiadali także franciszkanie w niektórych krajach słowiańskich. W Dubrowniku (Chorwacja) franciszkanie szczycili się 7500-tyśięcznym księgozbiorem. Dużymi zbiorami bibliotecznymi chlubiły się chorwackie klasztory w Trsacie i Košliun w zatoce Punat¹³.

⁷ S. Bonaventura, *Epistola de tribus quaestionibus*, w: *Opera omnia*, vol. VIII, Quaracchi 1898, s. 334.

⁸ *Constitutiones Generales Ordinis Fratrum Minorum, I (Saeculum XIII)*, Grottaferrata 2007, s. 87.

⁹ M. Brlek, *De evolutione iuridica studiorum in Ordine Minorum*, Dubrownik 1942, s. 66.

¹⁰ Tamże, s. 37.

¹¹ R. de Bury, *Philobiblion czyli o miłości do ksiąg* (przełożył Jan Kasprovicz), Gdańsk 1992², s. 63.

¹² P.M. Perantoni, *Riordinamento e conservazione...*, dz. cyt., s. 16.

¹³ S. Dahl, *Dzieje książki*, dz. cyt., s. 244.

Również polscy bracia mniejsi zgromadzili zasobne księgozbiory w Krakowie, Poznaniu¹⁴, Warszawie, Lwowie, Wilnie, Kalwarii Zebrzydowskiej¹⁵. Dawne biblioteki bernardyńskie w Bydgoszczy i Wrocławiu¹⁶ stały się nie tylko załączkiem późniejszych bibliotek miejskich, ale także chlubą i przedmiotem dumy. Interesujący księgozbiór zgromadzili franciszkanie w Nysie na Śląsku. Ta księżnica była przedmiotem rozprawy doktorskiej Karola Głombiowskiego¹⁷. Jest to zarazem praca wzorcowa jak należy pisać monografie bibliotek klasztornych¹⁸.

Współczesne biblioteki Zakonu Braci Mniejszych, zwłaszcza „Biblioteki prowincji”, nawiązują do najlepszych tradycji bibliotekarstwa franciszkańskiego, o których była wyżej mowa.

W dalszym ciągu artykułu zostaną przedstawione następujące tematy:

1. Biblioteka Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych w Poznaniu – geneza i rozwój,
2. Pomieszczenia biblioteczne – historia odbudowy i wyposażenie,
3. Przepisy biblioteczne u bernardynów,
4. Przepisy biblioteczne u reformatów,
5. Biblioteka klasztoru we Wschowie,
6. Biblioteka klasztoru w Osiecznej,
7. Biblioteka klasztoru w Miejskiej Górze,
8. Biblioteka klasztoru w Wejherowie,
9. Gromadzenie zbiorów bibliotecznych,
10. Przejawy działalności Biblioteki,
11. Podsumowanie.

---

¹⁴ S.B. Tomczak, *Biblioteka bernardynów w Poznaniu w latach 1656-1836*, „Poznańskie Studia Teologiczne”, 4 (1983), s. 401-422; tenże: *Biblioteka bernardynów w Poznaniu od początku fundacji do XVII wieku*, „Studia Franciszkańskie”, 4 (1991), s. 317-332.

¹⁵ A. Pabin, *Inwentarz Biblioteki Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej z 1617 r.* w: *Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi. Z. 1*, Warszawa 1875, s. 64-93; tenże, *Książka rękopiśmienna w środowisku bernardyńskim*, w: *Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi. Z. 4*, Warszawa 1980, s. 91-105; tenże, *Biblioteka Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej w świetle inwentarza z roku 1617*, ss. 93. Maszynopis w archiwum Instytutu Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Warszawskiego.

¹⁶ M. Burbianka, *Inwentarz wrocławskiej biblioteki przy kościele św. Bernardyna z 1657 roku*, w: *Z dziejów książki na Śląsku*, Wrocław 1953, s. 29-76.

¹⁷ Karol Głombiowski, ur. 1913, w latach 1933-1938 studiował filologię klasyczną na Uniwersytecie Warszawskim, od 1938 był nauczycielem języka łacińskiego i niemieckiego w prywatnym gimnazjum w Rembertowie. W czasie II wojny światowej działał w ruchu oporu w kieleckim oddziale AK. Od 1949 pracował w Bibliotece Uniwersyteckiej Uniwersytetu Wrocławskiego w dziale Starych Druków a następnie przeszedł do Katedry Bibliotekoznawstwa na Wydziale Filologicznym. W 1952 uzyskał tytuł doktora, w 1966 profesora tytularnego. W 1971 przeniósł się na Uniwersytet Gdański. Uważany jest przez bibliologów w Polsce i za granicą za twórcę wrocławskiej/polskiej szkoły bibliologicznej. Zm. w 1986.

¹⁸ K. Głombiowski, *Biblioteka franciszkanów w Nysie w świetle inwentarza z roku 1678*, w: *Z dziejów książki na Śląsku*, Wrocław 1953, s. 77-146.

1. Biblioteka Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych w Poznaniu

W strukturach Zakonu Braci Mniejszych od niepamiętnych czasów funkcjonuje instytucja pod nazwą „Biblioteka Prowincji”. Jest to najważniejsza ksiąźnica w każdej prowincji zakonnej. Mieści się ona przeważnie w domu prowincjalnym, jest niezależna od innych bibliotek, gromadzi podstawowe dzieła z zakresu piśmiennictwa franciszkańskiego, teologii, filozofii, historii Kościoła, prawa kanonicznego, encyklopedie, informatory, bibliografie. Zakonnicy parający się piórem mają obowiązek przesyłać do niej wszystkie swoje publikacje. Z księgozbioru korzystają bracia z całej prowincji zakonnej a także inni zainteresowani czytelnicy po spełnieniu warunków określonych w regulaminie.

Biblioteka Prowincji św. Franciszka z Asyżu powstała w 1991 roku na bazie Biblioteki Prowincji Wniebowzięcia NMP – Oddział Zbiorów Specjalnych z siedzibą w Poznaniu. Jest ona w pewnym sensie kontynuatorką kilkuwiekowych tradycji bibliotecznych klasztoru poznańskiego. Przez cztery stulecia bernardyni w Poznaniu zgromadzili bogaty księgozbiór. Niestety uległ on rozproszeniu i częściowo zniszczeniu. Pierwszy cios zadali bibliotece w 1656 roku Szwedzi, którzy najcenniejsze książki wywieźli do Szwecji. W bibliotekach w Sztokholmie i Uppsali znajduje się aktualnie ponad 70 inkunabułów z biblioteki poznańskiej¹⁹. Drugi bolesny cios zadały bibliotece zaborcze władze pruskie, które w 1835 roku skasowały klasztor. Dr Maurycy Pinder, komisarz Biblioteki Królewskiej w Berlinie, który z ramienia władz pruskich zajmował się przejmowaniem księgozbiorów w Poznaniu i całym zaborze pruskim, z biblioteki bernardynów poznańskich wybrał 120 najcenniejszych dzieł, m.in. „Annales Minorum” Łukasza Waddinga w 16 woluminach, „Bullarium Franciscanum” w 4 tomach, słowniki obcojęzyczne oraz pisma klasyków rzymskich: Cyserona i Horacego i wywiózł je do Biblioteki Królewskiej w Berlinie. Reszta książek uległa rozproszeniu lub zniszczeniu. Niektóre książki różnymi drogami znalazły się w Bibliotece Raczyńskich, Uniwersyteckiej UAM, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Kórnickiej, kapitulnej, gimnazjum św. Marii Magdaleny. Niestety część z nich uległa zniszczeniu w czasie II. wojny światowej²⁰.

Na przełomie 1947/48 roku, po przeszło stu latach nieobecności, franciszkanie z Prowincji Wniebowzięcia NMP z siedzibą prowincjała w Katowicach Panewnikach, wrócili do Poznania i przystąpili do odbudowy zniszczonego w 75% kościoła i klasztoru. Zakonnicy w liczbie trzech zamieszkali pierwotnie przy ul. Mickiewicza 30. W lutym 1949 roku przenieśli się do pomieszczeń pod kaplicą Matki Bożej Loretańskiej,

¹⁹ Zob. I. Collijn, *Katalog der Inkunabeln der Kgl. Bibliothek in Stockholm*, Stockholm 1914-1918; tenże, *Katalog der Inkunabeln der Kgl. Universität-Bibliothek zu Uppsala*, Uppsala 1907.

²⁰ S.B. Tomczak, *Biblioteka bernardynów w Poznaniu w latach 1656-1836*, „Poznańskie Studia Teologiczne”, 4 (1983), s. 401-422; tenże: *Biblioteka bernardynów w Poznaniu od początku fundacji do XVII wieku*, „Studia Franciszkańskie”, 4 (1991), s. 317-332.

które zaadaptowano na cele mieszkalne²¹. Niemal od początku bracia gromadzili książki tworząc bibliotekę klaszorną. Do lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia zebrano około 2000 książek, które były przechowywane w oszklonych szafach na korytarzu klaszornym na pierwszym piętrze. Przeważały książki kaznodziejskie, w tym sporo w języku niemieckim, literatura ascetyczna, nieco publikacji z historii Kościoła, prawa kanonicznego a także kilka dzieł z zakresu literatury pięknej.

W 1965 roku kapituła prowincjalna²² Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce, która obradowała w Katowicach Panewnikach²³, podjęła uchwałę o utworzeniu w Poznaniu Biblioteki Prowincji – Oddział Zbiorów Specjalnych (rękopisy i starodruki). Głównym celem tej uchwały było zabezpieczenie zabytkowych księgozbiorów, a ściślej mówiąc ich resztek, które ocalały z zawieruchy dziejowej (kasaty, wojny, kradzieże) w kilku klasztorach prowincji, opracowanie ich i udostępnianie badaczom. Aby zapewnić książkom należytą i fachową opiekę o. Salezego Tomczaka wysłano na studia specjalistyczne z zakresu bibliotekoznawstwa w Uniwersytecie Wrocławskim (specjalizacja: rękopisy i starodruki).

Działania zarządu Prowincji Wniebowzięcia NMP w zakresie ratowania dawnych księgozbiorów klaszornych wpisały się w akcję komasacji zbiorów bibliotecznych, która była bardzo żywa w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia. Warto jednak w tym miejscu zaznaczyć, że idea komasacji zabytkowych zbiorów bibliotecznych ma swoich zagorzałych przeciwników i zwolenników. Przeciwnicy podkreślają, że stare biblioteki powinny pozostać na swoim miejscu stanowią bowiem istotną część składową katedry, kapituły, kolegiaty czy klasztoru, są z nimi zrośnięte, nadają im niepowtarzalną atmosferę, klimat i nastrój oraz swoisty koloryt, natomiast wyrwane stamtąd i przeniesione w jedno miejsce wraz z innymi bibliotekami, są narażone na większe niebezpieczeństwo zniszczenia (pożar, działania wojenne) aniżeli pozostawione w swoim naturalnym środowisku i rozmieszczone w wielu miejscach. Klasycznym przykładem

---

²¹ *Kronika klasztoru oo. Franciszkanów w Poznaniu* (dalej skrót: *Kronika*), s. 2.

²² Kapituła prowincjalna (łac. – capitulum), jest to zgromadzenie przełożonych i specjalnie wybranych delegatów zakonnych, którego celem i zadaniem jest omawianie spraw dotyczących całej prowincji oraz wybór odpowiednich władz zakonnych. – M. Daniluk SCJ, K. Klauza, *Podręczna encyklopedia instytutów życia konsekrowanego*, Lublin 1994, s. 149.

²³ W 1902 sprowadzono do Panewnik k. Katowic franciszkanów z Kustodii św. Jadwigi. Budowę kościoła i klasztoru, według projektu br. Mansweta Fromma, rozpoczęto w 1905. Biskup wrocławski kardynał Georg Kopp dokonał poświęcenia kościoła w 1908. W okresie Bożego Narodzenia od 1913 w kościele buduje się dużych rozmiarów żłóbek, który przyciąga liczne rzesze wiernych. W 1921 klasztor Panewniki stał się siedzibą komisarza prowincjalnego a po podniesieniu go do rangi prowincji (w 1929) siedzibą prowincjała. W latach 1922-1928 klasztor był siedzibą Kolegium Serafickiego czyli niższego seminarium duchownego. W klasztorze znajdowały się też drukarnia i wydawnictwo. W 1936 rozpoczęto budowę kalwarii ukończonej już po wojnie. Od stycznia 1950 klasztor panewnicki jest siedzibą Wyższego Seminarium Duchownego Prowincji. Dnia 12 listopada 1974 kościół klasztorny stał się bazyliką mniejszą p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Ludwika Króla. – *Katalog Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, Katowice Panewniki 2016, s. 62-63.

są zbiory Biblioteki Narodowej w Warszawie, które spłonęły w czasie Powstania Warszawskiego. Z kolei zwolennicy komasacji zbiorów podkreślają, że zabytkowe księgozbiory są przeważnie niewłaściwie przechowywane (brak wentylacji, odpowiedniej wilgotności, temperatury), trudno dostępne, pozbawione należytej i fachowej opieki, niezabezpieczone przed kradzieżą, pożarem, nieopracowane, czyli nieskatalogowane i niezinventaryzowane.

Komasację kościelnych zabytkowych zbiorów bibliotecznych w Polsce popierał Prymas Tysiąclecia, Stefan kardynał Wyszyński a na forum zakonnym, franciszkańskim, centralne władze Zakonu Braci Mniejszych, czemu dał wyraz generał zakonu Pacyfik Perantoni²⁴ w cytowanym liście (zob. przypis 5). Komasację dawnych zbiorów bibliotecznych popierały władze państwowe.

2. Pomieszczenia biblioteczne

Na lokalizację Biblioteki Prowincji wybrano klasztor w Poznaniu²⁵. W związku z tym podjęto decyzję o odbudowie północnego skrzydła klasztoru zniszczonego w 75% w 1945 roku w czasie walk o wyzwolenie Poznania spod okupacji niemieckiej.

---

²⁴ Pacyfik Alojzy M. Perantoni, ur. 1895, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Weneckiej p.w. św. Antoniego z Padwy wstąpił w 1912, śluby uroczyste złożył w 1919, święcenia kapłańskie otrzymał w 1920. W latach 1947-1952 był generałem zakonu franciszkanów. Papież Pius XII mianował go 31 stycznia 1952 biskupem diecezji Gerace-Santa Maria di Polsi. Sakrę biskupią przyjął 9 marca 1952. Jan XXIII mianował go 21 sierpnia 1962 ordynariuszem archidiecezji Lanciano-Ortona. Jako arcybiskup uczestniczył w czterech sesjach soboru watykańskiego II w latach 1962-1965. Arcybiskup Perantoni przeszedł na emeryturę 14 sierpnia 1974. Zmarł 3 stycznia 1982. Jako generał braci mniejszych zainaugurował 29 kwietnia 1947, podczas pierwszego Kongresu Mariologicznego Braci Mniejszych, Akademię Mariologiczną w Rzymie (obecnie Papieska Międzynarodowa Akademia Mariologiczna i Maryjna).

²⁵ Początki klasztoru poznańskiego przypadają na rok 1455. Fundacja doszła do skutku dzięki darowiźnie mieszczanina Macieja Czarnego i przy poparciu biskupa poznańskiego Andrzeja z Bnina. W latach 1470-1473 został zbudowany kościół w stylu późnogotyckim pod wezwaniem: Św. Krzyża, Wniebowzięcia NMP i świętych Andrzeja, Franciszka i Bernardyna. W klasztorze poznańskim mieścił się nowicjat oraz studium teologii a przy kościele działały, oprócz III Zakonu św. Franciszka, bractwa św. Anny, Paska św. Franciszka, św. Trójcy, Domku Loretańskiego, św. Barbary. W 1480 zbudowano kościółek św. Anny, przy którym nie tylko gromadziło się bardzo aktywne bractwo pod jej wezwaniem, ale prowadzone było także duszpasterstwo dla katolików niemieckich. W 1656 kościół i klasztor zniszczyli Szwedzi. Po zakończeniu wojny zakonnicy powrócili do zrujnowanego klasztoru i przy pomocy dobrodziejów i całej prowincji wielkopolskiej zabrali się do odbudowy, którą zakończono w 1668. Biskup Maciej Marian Kurski, bernardyn, dokonał poświęcenia kościoła, nadając mu tytuł Niepokalanego Poczęcia NMP. W 1835 zaborca pruski skasował klasztor. W 1841 cały zespół kościelno-klasztorny przekazano Gimnazjum św. Marii Magdaleny. W czasie II wojny światowej kościół został zamieniony na warsztaty malarskie dla opery. Bogate wyposażenie wnętrza porąbano i spalono. Reszty dzieła zniszczenia dokonały działania wojenne w 1945. W 1947 ruiny kościoła i klasztoru zostały przejęte przez franciszkanów z Prowincji Wniebowzięcia NMP. Odbudowa i rekonstrukcja zniszczonego obiektu trwała do roku 1983. – S.B. Tomczak, *Poznań w: Schematyzm Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, Poznań 1999, s. 161-165; A. Chadam, *Poznań, w: Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 266-274.

Odbudowę miał kierować nowy gwardian poznański, o. Idzi Paweł Tic²⁶. Zanim przystąpił do tego dzieła zaprosił do Poznania o. Romualda Gustawa²⁷ z Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP, zasłużonego dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, aby uzyskać od niego informacje potrzebne do przygotowania pomieszczeń bibliotecznych zgodnych z zasadami budownictwa bibliotecznego.

Na podstawie zapisów umieszczonych w kronice klasztornej możemy z dość dużą dokładnością odtworzyć przebieg odbudowy. I tak:

1). 7 października 1966 roku inż. Aleksander Holas²⁸ w towarzystwie o. Idziego Tica przeprowadził wizję lokalną nieodbudowanego skrzydła klasztoru;

2). zgodnie z zaleceniami Wydziału Budownictwa, Urbanistyki i Architektury miasta Poznania 3 kwietnia 1967 roku rozpoczęły się prace przygotowawcze do odbudo-

---

²⁶ Idzi Paweł Tic, ur. 1914 w Zabrze, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Wniebowzięcia NMP wstąpił w 1932, studia filozoficzne i teologiczne odbył w klasztorach w Osiecznej i we Wronkach, święcenia kapłańskie przyjął w 1939, w czasie II wojny światowej był więźniem niemieckich obozów koncentracyjnych w Buchenwaldzie i Dachau (1940-1945), po powrocie do prowincji pełnił wiele odpowiedzialnych funkcji: był przełożonym klasztorów w Jarocinie, Wejherowie, Poznaniu, definitem prowincji, wychowawcą młodzieży zakonnej, proboszczem, wikarym klasztoru, prowincjalnym moderatorem duszpasterstwa misyjno-rekolekcyjnego, ponadto był wizytatorem generalnym Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP, Matki Boskiej Anielskiej i św. Jadwigi Zakonu Braci Mniejszych w Polsce, w latach 1972-1979 pracował w sekretariacie generalnym Zakonu Braci Mniejszych w Rzymie, w 1973 brał udział w kapitule generalnej w Madrycie jako ekspert do spraw redakcji konstytucji generalnych, w latach 1980-1984 był gwardianem klasztoru i proboszczem w St. Pölten w Austrii, od 1984 przebywał w Bensheim jako gwardian. Z powodu pogarszającego się stanu zdrowia w 1989 powrócił do prowincji i osiadł na stałe w klasztorze w Katowicach Panewnikach. Zm. 21 stycznia 1994. Żył 79 lat, w zakonie 61, w kapłaństwie 54. W 1990 otrzymał Krzyż Zasługi I Klasy Orderu Zasługi Republiki Federalnej Niemiec, przyznany przez prezydenta Niemiec Weizsäckera za zasługi na polu pojednania Polaków i Niemców. Krzyż został uroczystie wręczony 11 lipca 1990 w ambasadzie Republiki Federalnej Niemiec w Warszawie. Jest autorem książki pt. „Przez Dachau do Rzymu”, Poznań 1971, ss. 279, nlb. I i kilku artykułów, które opublikował na łamach „Przewodnika Katolickiego” i „Miesięcznika Kościelnego Archidiecezji Poznańskiej”.

²⁷ Romuald Michał Gustaw, ur. 1911, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP wstąpił w 1926, śluby uroczyste złożył w 1932, święcenia kapłańskie otrzymał w 1932. Całe życie był związany z pracą w bibliotece i archiwum. W 1950 został dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej KUL. Pod jego zarządem zbiory biblioteczne powiększyły się pięciokrotnie a liczba otrzymywanych czasopism trzynastokrotnie. Z małego księgozbioru uniwersyteckiego uczynił największą w Polsce bibliotekę teologiczną. Zm. w 1976. – H.E. Wyczawski, *Gustaw Romuald Michał*, w: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, Warszawa 1981, s. 166-168; W. Nowodworski, *Gustaw Romuald Michał*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, Warszawa-Łódź 1986, s. 64-65.

²⁸ Aleksander Holas, ur. 1911, absolwent Wydziału Architektury Politechniki Lwowskiej (1939), w 1945 został zatrudniony w Urzędzie Miejskim w Gnieźnie. Po przeprowadzeniu się do Poznania pracował w biurze Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (do 1969). W latach 1960-1964 pracował w Zakładzie Projektowania i Usług Inwestycyjnych *Inwestprojekt*, następnie w Pracowniach Konserwacji Zabytków w Poznaniu. W latach 1960-1980 był głównym architektem kurii metropolitalnych w Gnieźnie i Poznaniu. Zaangażowany przy odbudowie kościoła i klasztoru św. Franciszka z Asyżu w Poznaniu, m.in. wykonał projekt rekonstrukcji helmów wieżowych tegoż kościoła. Zaprojektował kilkanaście kościołów. Zm. 27 czerwca 1993. – https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Holas.

wy północnego skrzydła klasztoru. Pisemne powiadomienie o rozpoczęciu tych prac wysłano do odpowiedniego urzędu 7 kwietnia;

3). 5 maja 1967 roku komisja budowlana z głównym konserwatorem miasta na czele zadecydowała o konieczności rozbiórki wszystkich sklepień w ocalałych pomieszczeniach;

4). w maju 1967 roku rozpoczęło się gromadzenie materiałów budowlanych (cement, wapno, stal zbrojeniowa, żwir, piasek, pustaki Akermana oraz drewno); wykonano projekt instalacji centralnego ogrzewania oraz instalacji wodnej; zbudowano windę budowlaną oraz zgromadzono drewno szalunkowe; rozebrano zwietrzałe warstwy murów i wyrównano ich poziom;

5). w czerwcu przystąpiono do podmurówki murów zewnętrznych do wysokości wieńców kotwicznych na poziomie stropu parterowego; rozpoczęło się deskowanie i układanie pustaków stropowych Akermana; strop nad przyziemem zalano betonem; przygotowano zbrojenia dla nadproży okien i drzwi; postawiano mury wewnętrzne nośne z kominami wentylacyjnymi;

6). w lipcu pracownicy zatrudnieni przy budowie odbyli przeszkolenie w zakresie BHP (bezpieczeństwo i higiena pracy). Mgr inż. arch. Aleksander Holas wykonał projekt i obliczenia techniczne odbudowywanego skrzydła klasztornego. Zaangażowano do pracy czterech murarzy, trzech cieśli i sześciu pomocników budowlanych. Zakończono murowanie murów zewnętrznych i wewnętrznych konstrukcyjnych pierwszego piętra. Zużyto 15 ton wapna palonego, 10 ton stali zbrojeniowej, 12 000 sztuk Akermanów, 30 ton cementu, 30 ton wapna, 10 000 sztuk cegły dziurawki, 230 m² papy bitumicznej oraz 23 arkuszy blachy cynkowej o wymiarach 2 × 1 m². Na pierwszym piętrze wykonano belkowanie, deskowanie i nakładanie pustaków Akermana oraz zbrojenie stropu, betonowanie elementów deskowanych oraz wieńcowanie.

7). w sierpniu zakończyło się betonowanie łącznie z wieńcem kotwicznym nad pierwszym piętrzem, postawiono mury drugiego piętra, wyłożono deskami strop nad pierwszym piętrzem i przygotowano deskowanie stropu nad drugim piętrzem.

8). we wrześniu postawiono mury nośne wewnętrzne i zewnętrzne drugiego piętra. Zgodnie z projektem przeprowadzono w murach przewody kominowe i wentylacyjne, przesklepiono otwory okien i drzwi, wykonano nadproże, odeskowano strop nad drugim piętrzem, ułożono pustaki stropowe Akermana, przygotowano zbrojenia do stropu nad drugim piętrzem oraz zbrojenie wieńca kotwicznego. Ponadto dokonano technicznej lustracji budowy pod względem zgodności z projektem techniczno-roboczym i stwierdzono, że roboty wykonuje się prawidłowo, zgodnie z wymogami i zasadami sztuki budowlanej, że materiały zastosowane do budowy odpowiadają warunkom norm budowlanych pod względem jakościowym i wytrzymałościowym. Niebawem przystąpiono do robót przygotowawczych pod więźbę dachową i do schodów żelbetonowych z przyziemia na pierwsze piętro i rozpoczęto kopanie kanałów ziemnych dla przewodów centralnego ogrzewania według projektu.

Następnie przygotowano front pracy do wykonania więźby dachowej. W tym celu przywieziono kilka metrów sześciennych drewna, które przekazał o. Leon Wojsyk, gwardian klasztoru w Pakości.

9). w październiku wykonano więźbę dachową, podmurowano ściany i postawiono filar kominowy oraz ścianę szczytową.

10). Prace nad odbudową północnego skrzydła klasztoru na cele biblioteczne posunęły się tak daleko, że można było pomyśleć o tzw. „wieńcu”, albo jak to nazywają robotnicy budowlancy, „Goiku”. Na tę uroczystość, zorganizowaną 14 października 1967 roku przez o. gwardiana Idziego Tica, przyjechali: o. prowincjał Teofil Zawieja, kustosz Prowincji o. Tytus Semkło, o. Andrzej Napierała, gwardian wroniecki i inż. Mazurek z Gliwic, dawny kolega z ławy szkolnej o. gwardiana. Pan Mazurek przyczynił się wydatnie do przyspieszenia odbudowy zniszczonego skrzydła klasztornego.

11). 18 października nakryto cały dach dachówką oraz zabezpieczono okna i dach na zimę. W ten sposób doprowadzono prace budowlane do tzw. surowego stanu²⁹.

W 1968 roku w Katowicach Panewnikach odbyła się kapituła prowincjalna Prowincji Wniebowzięcia NMP. Jednym z postanowień podjętych przez nowy zarząd była zmiana na stanowisku gwardiana w klasztorze poznańskim. Został nim o. Tytus Semkło³⁰. Do nowego składu osobowego konwentu poznańskiego w listopadzie dołączył także autor niniejszego artykułu, który – jako bibliotekarz prowincjalny – miał się zająć organizowaniem biblioteki³¹.

Do najpilniejszych zadań, jakie stanęły przed nowym przełożonym, było kontynuowanie prac przy odbudowie skrzydła klasztornego przeznaczonego na cele biblioteczne.

W drugim półroczu 1969 roku w odbudowywanym skrzydle klasztornym założono instalację elektryczną, na drugim piętrze postawiono ścianki działowe. Ponadto zaczęto gromadzić materiały budowlane, aby z nastaniem wiosny następnego roku można było kontynuować prace³². Dnia 11 czerwca zakończono prace izolacyjne murów odbudowywanego skrzydła klasztornego³³.

---

²⁹ *Kronika*, s. 48, 51-53.

³⁰ Tytus Stanisław Semkło, ur. 1911, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Wniebowzięcia NMP wstąpił w 1930, śluby uroczyste złożył w 1934, święcenia kapłańskie przyjął w 1937. Po święceniach pełnił funkcję prefekta w Kolegium Serafickim w Rybniku. Po wybuchu II wojny światowej uciekł do Czechosłowacji a następnie do Monachium. Po powrocie do Panewnik przez pewien czas był wikarym parafii panewnickiej. Od 1942 ukrywał się, aby uniknąć wcielenia do Wehrmachtu. Po wojnie przez krótki czas przebywał w Osiecznej, dokąd przybył jako pierwszy franciszkanin. W latach 1945-1948 pełnił funkcje gwardiana we Wschowie. W 1950 został mianowany przez zarząd generalny zakonu prowincjałem i tę funkcję pełnił do 1956. W latach 1968-1974 był gwardianem w Poznaniu a w latach 1977-1983 gwardianem w Panewnikach. W 1957 został mianowany wizytatorem generalnym Prowincji Matki Boskiej Anielskiej a w 1966 Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP. Zm. w 1999. – S.B. Janicki, *Prowincjałowie Prowincji Wniebowzięcia NMP w Polsce w latach 1923-1973*, w: „Szkola Seraficka” nowa seria, 1(2008), Katowice Panewniki 2008, s. 162-163.

³¹ *Kronika*, s. 56.

³² Tamże, s. 62.

³³ Tamże, s. 65.

Mając przed oczyma przebieg odbudowy skrzydła klasztornego na cele biblioteczne w Poznaniu trzeba jeszcze zwrócić uwagę na ówczesne, tzn. PRL-owskie realia. Był to czas dotkliwego braku wszystkiego, także materiałów budowlanych, a ich zdobycie graniczyło niemal z cudem. Wapno, cement, cegły, stal zbrojeniowa, drewno, kaloryfery, rury do instalacji wodnej i centralnego ogrzewania, przewody elektryczne i inne materiały były ściśle reglamentowane. Były one przeważnie niskiej jakości. Wobec instytucji kościelnych stosowano szczególne utrudnienia. Na szczęście wszędzie spotykano ludzi życzliwych, dzięki którym można było obejść wszelkiego rodzaju zakazy i ograniczenia i w ten sposób zdobyć potrzebne materiały budowlane.

Smutnym wydarzeniem, godnym jednak odnotowania, była śmierć brata Piotra Ciupka, który był mocno zaangażowany w dzieło odbudowy skrzydła klasztornego z przeznaczeniem na cele biblioteczne. Br. Piotr zmarł 4 sierpnia 1969 roku w czasie pobytu wypoczynkowego/wakacyjnego u swojej rodzonej siostry³⁴. Pogrzeb odbył się w Kobylinie przy licznych udziałem współbraci zakonnych z różnych klasztorów. Obecni byli także księża diecezjalni z rodzinnej parafii Zmarłego i z sąsiednich parafii. Obrzędem pogrzebowym przewodniczył o. prowincjał Bernardyn Grzyśka. Br. Piotr przez kilkanaście lat był związany z klasztorem poznańskim, do którego przybył krótko po objęciu tej placówki w 1947 roku. Jako wykwalifikowany ślusarz położył nieocenione zasługi przy odbudowie kościoła i klasztoru. Bez przesady można powiedzieć, że prawie każdy metalowy element przechodził przez jego ręce³⁵.

Po ukończeniu prac budowlanych rozpoczęło się urządzenie magazynów bibliotecznych a następnie zwożenie książek. Dnia 5 stycznia 1971 roku przywieziono z Pannownik metalowe półki biblioteczne. Wykonała je firma p. Waszeckiego z Rybnika na zlecenie ówczesnego wikariusza prowincji o. Damiana Szojdy. Koszta związane z wykonaniem tych półek pokryto w całości z kasy prowincjalnej. Półki były w stanie surowym, tzn. niezagruntowane i niepomalowane. Tymczasowo złożono je w jednym z pomieszczeń bibliotecznych³⁶.

Magazyny biblioteczne składają się z trzech pomieszczeń o łącznej powierzchni 162 m². W czerwcu 1972 roku rozpoczęło się montowanie i ustawianie metalowych półek bibliotecznych, uprzednio zagruntowanych i pomalowanych. Ta trudna i żmudna praca trwała kilka tygodni³⁷. Metalowe półki wykonane, jak już wspomniano, przez firmę Waszeckiego z Rybnika wypełniły dwa pomieszczenia magazynowe. Półki do trzeciego magazynu dorobiła w 1984 roku firma ślusarska ze Śremu³⁸. W całości jest tych półek 1268 metrów bieżących.

---

³⁴ Piotr Ciupek, ur. 1896 w Biskupicach, par. Kotłów, niedaleko Ostrowa Wlkp. Do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Wniebowzięcia NMP wstąpił w 1925. Profesję uroczystą złożył w 1933. W zakonie pełnił różne funkcje: był kucharzem, ogrodnikiem i ślusarzem. – *Kronika*, s. 60.

³⁵ *Kronika*, s. 60.

³⁶ Tamże, s. 72.

³⁷ Tamże, s. 82.

³⁸ Tamże, s. 181.

Na półpiętrze urządzono dwie czytelnie, każda o powierzchni 23 m². Są one wyposażone w drewniane półki biblioteczne, wykonane w stolarni klasztornej, których montaż rozpoczął się dnia 9 marca 1978 roku³⁹. W pierwszej czytelnicy jest 56 a w drugiej 98 metrów bieżących półek bibliotecznych. W klasztornej stolarni wykonano także inne sprzęty, a zatem 4 stoły i 3 szafki, na których umieszczono bloki katalogowe zakupione w CEZAS-ie. Część szafek z szufladkami katalogowymi zostały dorobione w klasztornej stolarni na przełomie 1988/1989⁴⁰. W czytelnicy znajdują się katalogi: alfabetyczny, rzeczowy, zbiorów specjalnych i topograficzny. Na półkach ustawiono encyklopedie, leksykony, słowniki języka polskiego i języków obcych, bibliografie, katalogi i schematy zakonne i diecezjalne oraz inne informatory. Nowe nabytki biblioteczne są wystawiane na bieżąco na półce nowości. To samo dotyczy czasopism, które wpływają do księgozbioru.

Dnia 21 stycznia 1974 roku nastąpiło uroczyste poświęcenie pomieszczeń bibliotecznych a przy okazji całego odbudowanego skrzydła klasztoru. Aktu tego dokonał o. prowincjał dr Damian Szojda⁴¹ w obecności przełożonych wszystkich domów zakonnych prowincji, którzy w tym dniu mieli swoje spotkanie połączone z obradami⁴².

W maju 1974 roku o. Salezy Tomczak ukończył studia bibliotekoznawcze na Uniwersytecie Wrocławskim i uzyskał stopień magistra bibliotekoznawstwa na podstawie pracy magisterskiej zatytułowanej „Biblioteka bernardynów w Poznaniu. Zarys historyczny”. Praca została napisana na seminarium magisterskim p. dr hab. Marii Przyweckiej-Sameckiej⁴³.

Po przygotowaniu magazynów bibliotecznych i ustawieniu półek zaczęło się rozpakowywanie książek przywiezionych uprzednio z Katowic Panewnik i Wejherowa. W marcu przywieziono książki z Miejskiej Górki i Kobylina⁴⁴ a w listopadzie z Pakości

---

³⁹ Tamże, s. 102.

⁴⁰ Tamże, s. 182.

⁴¹ Damian Henryk Szojda, ur. 1932, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Wniebowzięcia NMP wstąpił w 1949, śluby uroczyste złożył w 1953, święcenia kapłańskie przyjął w 1955. Studia specjalistyczne z biblistyki odbył na KUL-u w latach 1955-1958. Tytuł doktora teologii uzyskał w 1964. Od 1958 prowadził wykłady z Pisma Św. Nowego Testamentu w WSD Franciszkanów w Katowicach Panewnikach. Przez trzy kadencje pełnił funkcję prowincjała. Zm. w 2011. – J.A. Mazurek, *Szojda Damian Henryk*, w: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, Warszawa 1981, s. 480.

⁴² Kronika, s. 87.

⁴³ Tamże, s. 91.

⁴⁴ Bernardyni osiedlili się w Kobylinie w 1456. Fundatorem kościoła i klasztoru była rodzina Kobylńskich. Pierwsze budynki, zbudowane z drewna, były usytuowane nad rzeką Rdęcą. Murowany kościół gotycki powstał pod koniec XV w. Z tego czasu pochodzi zachowane do dzisiaj prezbiterium. W czasie najazdu szwedzkiego placówka kobylńska wiele wycierpiała. Po zakończeniu działań wojennych zakonnicy zabrali się do odbudowy, którą ukończono prawdopodobnie w 1720. Od strony południowej przylega do kościoła klasztor, zbudowany w XVI w. i rozbudowany w XVII i XVIII w. Zarówno kościół jak i klasztor były bogato wyposażony w cenne naczynia liturgiczne i liczne dzieła sztuki. W podziemiach kościoła został pochowany poeta i historyk Samuel ze Skrzynna Twardowski († 1660), autor poematu pt. „Wojna

Miasta⁴⁵. W kwietniu 1974 roku przywieziono 50 paczek książek z Panewnink, wśród nich było kilkanaście starodruków niewiadomego pochodzenia i kilkadziesiąt z biblioteki klasztornej w Chocz, które trafiły tam po opuszczeniu tego klasztoru w 1954 roku⁴⁶. Dnia 28 września została przywieziona stara biblioteka z Wejherowa⁴⁷.

---

domowa”. Konwent kobyliński posiadał bogatą bibliotekę (ok. 2000 dzieł, w tym 200 cennych rękopisów, między nimi autograf św. Szymona z Lipnicy). Przy kościele istniało kilka bractw: św. Anny, Paska św. Franciszka, III Zakon, Bractwo św. Antoniego z Padwy. W konwencie kobylińskim przebywało wielu świątobliwych i uczonych zakonników: mistrz Feliks, dawny profesor Akademii Krakowskiej, Justyn, doktor teologii, Seweryn, autor zbioru pieśni maryjnych i opowiadań wzorowanych na „Kwiatkach św. FranCiszka” i inni. Władze pruskie skasowały konwent w 1831. Kościół i klasztor przeszły wówczas w ręce miejscowego proboszcza. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości klasztor został przejęty przez Prowincję Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w 1929. Po przeprowadzeniu koniecznych remontów umieszczono w nim Niższe Seminarium Duchowne, które funkcjonowało tam do wybuchu II wojny światowej. W czasie okupacji hitlerowcy zamienili kościół na magazyn. Po wojnie w klasztorze mieścił się najpierw nowicjat, a następnie Niższe Seminarium Duchowne (do 1962). W 1954 władze komunistyczne zamieniły klasztor kobyliński na obóz internowania i pracy dla sióstr elżbietanek ze Śląska. Obecnie w klasztorze w Kobylinie mieści się postulat Prowincji Wniebowzięcia NMP. – *Schematyzm Prowincji Wniebowzięcia Najśw. Maryi Panny Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, Katowice 1989, s. 54-55.

⁴⁵ Proboszcz pakoski, ks. Wojciech Kęsicki, chcąc zapewnić należytą obsługę założonej przez siebie w 1628 kalwarii, sprowadził do Pakości reformatów. Stało się to w 1631. Zamieszkali oni w przerobionym na klasztor starym zamczysku. Równocześnie rozpoczęto budowę kościoła. W 1637 konsekrował go sufragan gnieźnieński, biskup Andrzej Gembicki. Patronem świątyni obrano Doktora Serafickiego św. Bonawenturę. Do wyposażenia wnętrza przyczyniła się hojnymi datkami Ludmiła Niemojewska. Oprócz ołtarzy wystawionych jej sumptem, ofiarowała klasztorowi kilka cennych obrazów. Jeden z nich, „Uczczenie Królowej Nieba”, pędzla Bartłomieja Strobela, nadwornego malarza króla Władysława IV, zachował się do naszych czasów. W 1680 zbudowano kaplicę Matki Boskiej z wykorzystaniem gotyckich murów dawnej wieży zamkowej. Równocześnie z budową kościoła wznoszono mury klasztoru z funduszy rodziny Działyńskich. Budowę ukończono w 1680. Przetrwiała ona do naszych czasów w prawie niezmiennym kształcie. Jakkolwiek głównym celem sprowadzenia do Pakości reformatów było zapewnienie należytej opieki i obsługi kalwarii, to jednak nie kwapili się oni zbyt z objęciem opieki nad nią. Zdecydowali się na to dopiero w 1647. Jednak z powodu różnych przeciwności, takich jak wojna szwedzka, zaraza, nieuregulowana strona prawna, zrzekli się nadzoru nad Kalwarią w 1658 na rzecz miejscowego proboszcza. Na życzenie burmistrza miasta i mieszczaństwa objęli ponownie opiekę nad „Jerozolimą Kujawską” w 1660 i sprawowali ją z wielkim poświęceniem aż do kasaty klasztoru, która nastąpiła 1837. Opiekę nad kalwarią, kościołem i klasztorom przejęła miejscowa parafia. Po uzyskaniu przez Polskę niepodległości franciszkanie rozpoczęli starania o odzyskanie Kalwarii Pakoskiej. Zostały one uwieńczone powodzeniem w 1931. Natomiast na przejęcie kościoła i klasztoru w mieście czekali franciszkanie jeszcze 40 lat. Całość objęli w 1971. – S.B. Tomczak, *Schematyzm Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, Poznań 1999, s. 158-160.

⁴⁶ Tamże, s. 75; klasztor w Chocz został ufundowany w 1623, zniesiony przez władze carskie w 1864, franciszkanie wrócili do niego w 1923, w czasie II wojny światowej zostali zmuszeni do opuszczenia klasztoru, powrócili w 1945, ale już w 1954 musieli ponownie opuścić Chocz i oddać klasztor siostrom św. Teresy – jeden ojciec pełnił funkcję rektora kościoła do 1957. Po blisko 50 latach nieobecności franciszkanie z Prowincji Wniebowzięcia NMP wrócili do Chocz w 2005. – *Katalog Prowincji Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, Katowice Panewniki 2015, s. 84.

⁴⁷ Kronika, s. 77.

3. Przepisy biblioteczne u bernardynów

Podstawą tworzenia i należytego rozwoju bibliotek klasztornych bernardynów, do których należał klasztor we Wschowie, były statuty generalne Zakonu Braci Mniejszych, statuty prowincjalne a także uchwały kapituł. Wielkopolska prowincja bernardynów kierowała się statutami wydanymi w 1728 roku⁴⁸. Osobny rozdział jest tam poświęcony bibliotekom. Nakładają one obowiązek szczególnej troski o bibliotekę na przełożonego klasztoru, czyli gwardiana. Przy obejmowaniu urzędu był zobowiązany zapoznać się ze stanem księgozbioru i porównać jego zgodność z inwentarzem. Przy najmniej raz w roku winien skontrolować stan księgozbioru. Statuty określały także obowiązki bibliotekarza. Miał dbać o prawidłowe przechowywanie książek, o ich czystość, strzec przed kradzieżą lub zniszczeniem, prowadzić rejestr wypożyczeń i pilnować terminowego zwrotu książek. Każde wypożyczenie książki winno być w jakiś sposób udokumentowane. Posługiwano się tutaj czymś w rodzaju współczesnego rewersu, na którym należało wypisać datę wypożyczenia książki i przybliżony termin zwrotu. Przechowywanie książek poza określony termin, zabieranie ich do innego klasztoru bez zgody przełożonego, doprowadzenie do zniszczenia książki, było surowo karane. Zakonnik przeniesiony do innego klasztoru miał obowiązek zwrócić bibliotekarzowi wypożyczone książki. Po śmierci brata jego prywatne książki prowincjał dzielił pomiędzy klasztory⁴⁹. „Statuty” określały także sposób postępowania z książkami, które zostały wciągnięte na indeks ksiąg zakazanych. Przechowywano je w specjalnym, zamkniętym pomieszczeniu lub szafie. Pozwolenia na czytanie takich książek mógł udzielić kompetentny przełożony. Nuncjusz papieski w Polsce, Hieronim Grimaldi, w 1716 roku udzielił zezwolenia gwardianom, kaznodziejom zwyczajnym i lektorom „na czytanie i przechowywanie książek zakazanych, autorów potępionych, nawet znajdujących się na indeksie ksiąg zakazanych, a to w celu ich zwalczania”⁵⁰.

W 1656 roku, jeszcze podczas „potopu szwedzkiego”, definitorium prowincji wielkopolskiej wydało zakaz rozpraszania księgozbiorów, a w 1662 roku kapituła prowincjalna obradująca w Kaliszu przypominała zakaz wypożyczania książek poza klasztor. Jeżeli jakiemuś dobrodziejowi nie sposób było odmówić, należało pobrać od niego kaucję. W niektórych przypadkach dopuszczano możliwość sprzedaży zbędnych książek, zwłaszcza dubletów, wszakże pod warunkiem, że uzyskane tą drogą pieniądze będą przeznaczone na zakup nowości.

Prowincjałowie i wizytatorzy generalni w listach pasterskich wydawanych z okazji wizytacji kanonicznych przypominali obowiązek przestrzegania przepisów bibliotecznych zawartych w *Statutach*. Jan Kamieński w roku 1716 pisał: „Do niektórych

---

⁴⁸ *Statuta Fratrum Minorum Observantium S.P.N. Francisci Almae Provinciae Majori Poloniae S. M. Angelorum, Schlichtingoviae 1728*, s.

⁴⁹ K. Kantak, *Bernardyni polscy*, tom II. 1573-1795-1932, Lwów 1933, s. 353.

⁵⁰ *Litterae Pastorales Ordinis Minorum S. Francisci Regularis Observantiae Provinciae Majoris Poloniae S. Mariae Angelorum 1713-1729*, s. 58 – Rękopis przechowywany w Centralnej Bibliotece Prowincji św. Franciszka z Asyżu w Poznaniu przy ul. Garbary 22.

klasztorów zakradły się nadużycia. Wbrew dekretem papieskim, zwłaszcza Sykstusa V, wypożycza się książki poza klasztor. Przypominamy zakaz wypożyczania książek poza klasztor pod karą ekskomunikacji... Jakiejś osobie lub innemu klasztorowi można pożyczyć książkę tylko za zgodą dyskretów i po otrzymaniu pisemnego oświadczenia, że książka zostanie zwrócona klasztorowi. W ciągu dwóch tygodni trzeba się upomnieć o oddanie⁵¹. Prowincjał Mikołaj Barankiewicz w 1719 roku pisał: „Książek z biblioteki nikomu poza klasztor nie należy wydawać pod karą klątwy papieskiej i nieposłuszeństwa, na co zwrócimy szczególną uwagę podczas wizytacji”⁵².

Ważne miejsce w polityce bibliotecznej zajmowały inwentarze książek. Wizytator generalny Pacyfik Muszyński z małopolskiej prowincji bernardynów nakazał przywieźć na kapitułę prowincjalną inwentarze bibliotek oraz wykaz książek, jakie zakupiono od poprzedniej kapituły. Dokładne inwentarze mieli sporządzić kaznodzieje zwyczajni, z czego wynikałoby że pełnili wtedy funkcję bibliotekarzy. Spisy winny być opieczętowne i podpisane przez dyskretów⁵³.

Wizytator Celestyn z Mediolanu napisał: „Zobowiązujemy wszystkich kaznodziejów... do przesłania odpowiednich zaświadczeń o wykonaniu swoich obowiązków, o czystości bibliotek, o oczyszczeniu książek z kurzu, który widzieliśmy podczas wizytacji i to w wielu klasztorach, przy czym książki były w nieładzie, porozrzucane. Przypominamy także obowiązek skatalogowania książek”⁵⁴.

Centralne władze zakonu wydały specjalną instrukcję dla wizytatorów generalnych odnośnie bibliotek. Zobowiązywała ona wizytatora do zbadania ile i jakie książki zostały zakupione w ostatnim trzechleciu, czyli od poprzedniej wizytacji, czy księgozbiór znajduje się w należyтым porządku i bezpiecznym miejscu, czy książki są dobrze ustawione, czy prowadzi się dokładny inwentarz. Do inwentarzy i katalogów przywiązywano duże znaczenie, co także potwierdza zarządzenie definitorium prowincji wielkopolskiej z roku 1735. W myśl tego zarządzenia inwentarz i katalog miał się znajdować w zakrystii⁵⁵. Powyższe surowe przepisy prawne oraz wytyczne dla wizytatorów są z jednej strony wyrazem wielkiej troski wyższych przełożonych o biblioteki, z drugiej zaś sugerują pewną opieszałość szeregowych zakonników, którym ustawicznie trzeba było przypominać obowiązek troski o książki.

4. Przepisy biblioteczne u reformatów

Statuty Generalne Zakonu Braci Mniejszych Reformatów, uchwalone na kapitule generalnej odbytej w Rzymie w 1642 roku⁵⁶, nakazywały, aby „we wszystkich klaszto-

⁵¹ Tamże, s. 59.

⁵² Tamże, s. 121.

⁵³ Tamże, s. 78.

⁵⁴ Tamże, s. 134.

⁵⁵ Tamże, s. 157.

⁵⁶ *Statuta Generalia Ordinis Minorum Reformatorum in Capitulo Generali Romae celebrato condita anno Domini 1643*, Leopoli 1686.

rach zakładano biblioteki i przechowywano w nich książki nabywane zarówno z prowizji majątku klasztornego, jak i ze środków osób wstępujących do Zakonu. Książki mają być skatalogowane i przechowywane w zamknięciu⁵⁷. Przepisy zawarte w statutach generalnych przejęły i rozszerzyły je dostosowując do miejscowych potrzeb i uwarunkowań statuty prowincjalne. Tak było w przypadku statutów wielkopolskiej prowincji reformatów⁵⁸, do której należały klasztory w Osiecznej, Miejskiej Górcie i Wejherowie. Poświęcają one sprawom bibliotecznym osobny rozdział. Najpierw przypomniano w nim obowiązujące dotąd przepisy i dodają, że bibliotekarza wyznacza prowincjał i urząd ten należy wpisać do tabeli urzędów klasztornych. W każdym klasztorze powinna być biblioteka skatalogowana i zamknięta na klucz. Bibliotekarzowi wolno było wydawać książki współbraciom tylko za poświadczeniem odbioru na piśmie. Każdego, który by książkę, należącą do biblioteki klasztornej, oddał komu na własność, spotkała surowa kara kanoniczna. Każdorazowy prowincjał powinien sumiennie zbadać stan biblioteki klasztorów, przynajmniej raz na trzy lata, pod karą utraty swego urzędu. Zarząd klasztoru był obowiązany sprowadzać corocznie według możliwości nowe, pożyteczne książki. Zniszczone książki powinien dać ponownie do oprawy. Bez wyraźnego pozwolenia przełożonego, nie wolno było wypożyczać książek ludziom świeckim, a gdy zachodziła konieczna potrzeba, to tylko na czas ściśle określony⁵⁹.

Statuty Prowincji Maryjnej p.w. Wniebowzięcia NMP⁶⁰ wydane drukiem w 1791 roku nakazywały, aby w każdym konwencie znajdowała się dobrze zorganizowana biblioteka. Książki winny być utrzymywane w czystości, ustawione na półkach w porządku alfabetycznym i oznaczone odpowiednimi sygnaturami. Pomieszczenie biblioteczne winno być zamykane na dwa klucze. Jeden z nich miał bibliotekarz a drugi przełożony klasztoru. Bibliotekarza wybierał zarząd prowincji, czyli definitorium i zatwierdzał prowincjał. Książki miały być skatalogowane. Katalog dzielił się na ogólny i szczegółowy. Ogólny obejmował cały księgozbiór, szczegółowy natomiast był wykazem książek, które znajdowały się w chórze zakonnym, refektarzu, na furcie, w infirmerii, zakrystii, karcerze i w celach zakonników. Do stałej dyspozycji gwardiana były statuty generalne i prowincjalne, zwyczajnik, wykład Reguły. Lektorzy mieli w swoim zasięgu podręczniki teologiczne a spowiednicy i kaznodzieje książki potrzebne do właściwego wykonywanych swoich funkcji. Pod koniec roku, przed kapitułą lub kongregacją prowincjalna każdy zakonnik był zobowiązany pod przysięgą, że wszystkie książki wypożyczone z biblioteki oddał i nie wyniósł poza klasztor.

⁵⁷ Tamże, s. 38, n. 12.

⁵⁸ *Statuta Provinciae S. Antonii Paduani Maioris Poloniae S. Francisci Minorum Reformatorum, Varaviae 1663; Statuta alphabetice confecta Almae Reformatae Provinciae S. Antonii Paduani Poloniae Maioris Fratrum Minorum S.P.N. Francisci Reformatorum, Ravicii 1757.*

⁵⁹ *Statuta Provinciae S. Antoni*, dz. cyt., s. 38, n.12.

⁶⁰ *Statuta Fratrum Ordinis Minorum S.P.N. Francisci Reformatorum Provinciae Marianae in Prussia sub titulo Assumptae in Coelos B. Virginis Mariae ... in capitulo Provinciae Neoforensi acceptata, auctoritate Ministri Generalis roborata*, B. m. 1791,

Do oddziału zbiorów specjalnych w Poznaniu trafiły księgozbiory z klasztorów we Wschowie, Osiecznej, Miejskiej Górki i Wejherowa. Poniżej podajemy informacje o tych bibliotekach.

5. Biblioteka klasztoru we Wschowie

W klasztorze bernardynów we Wschowie⁶¹, który należał do wielkopolskiej prowincji, od samego początku istniała biblioteka. Załączek księgozbioru stanowiły książki, które bracia przywieźli na nową fundację z Krakowa. Były to przede wszystkim księgi liturgiczne, konieczne do sprawowania kultu Bożego (mszał, brewiarz), książki kaznodziejskie i teologiczne potrzebne w pracy apostołskiej. Księgozbiór powoli, ale syste-

---

⁶¹ Początki fundacji wschowskiej przypadają na rok 1455. Z ofiar mieszczan i okolicznej szlachty w 1462 zbudowano kościół i klasztor z muru pruskiego p.w. świętych Franciszka z Asyżu i Bernardyna ze Sieny. W połowie XVI w. protestanci niemal siłą zmusili zakonników do opuszczenia miasta. Na życzenie nuncjusza apostołskiego Antoniego Santacroce oraz starosty wschowskiego Hieronima Radomickiego i przy poparciu biskupa poznańskiego Macieja Lubieńskiego, w 1628 król Zygmunt III nakazał magistratowi miasta Wschowy zwrot klasztoru bernardynom. Zakonnicy wrócili do Wschowy w 1629 i zamieszkali przy ocalałej kaplicy św. Anny. Wkrótce potem przystąpiono do budowy nowego kościoła i klasztoru. Dla tej sprawy udało się pozyskać hojnego dobrodzieja w osobie Michała Tamowickiego. Nowy kościół pod wezwaniem św. Józefa został zbudowany według projektu Krzysztofa Bonadury. Konsekwował go w 1652 sufragan poznański, biskup Maciej Marian Kurski, bernardyn z poznańskiego klasztoru. Kościół wschowski został zbudowany w stylu późnorenansowym, posiada jednak pewne cechy stylu gotyckiego. Wnętrze świątyni ma charakter późnobarokowy i rokokowy. Sklepienie zostało pokryte freskami, które wykonał w 1745 r. br. Walenty Zebrowski przy pomocy br. Liberiusza Staniszewskiego. W przyozdabianiu świątyni pracowali także inni zakonnicy artyści: br. Jacek Uzdowski i br. Sylwester Niedzielski – malarze, br. Antoni Szymański i br. Szymon – rzeźbiarze. W kościele wschowskim był szczególnie czczony łaskami słynący wizerunek Chrystusa Ukrzyżowanego z przełomu XIV i XV w. Ponadto pielęgnowano nabożeństwo Drogi Krzyżowej oraz kult świętych: Anny, Józefa, Franciszka z Asyżu, Antoniego z Padwy, Bernardyna ze Sieny, Jana Nepomucena. Przy kościele istniały następujące bractwa: św. Anny, Paska św. Franciszka, św. Józefa, św. Jana Nepomucena, Opatrzności Bożej i Trzeci Zakon św. Franciszka. Bractwa te stawiały sobie nie tylko cele religijne (pogłębienie pobożności), ale także cele społeczne (opieka nad chorymi i ubogimi). Z klasztorem we Wschowie związani byli następujący wybitni zakonnicy: Fabian Orzeszkowski (kaznodzieja i poeta), Jan Kamiński (archiwista i kronikarz prowincji), Manswet Grabowski (archiwista i kronikarz) oraz wspomniani już artyści malarze i rzeźbiarze. Pruska kasata położyła kres istnieniu klasztoru w 1828 r. Ostatnim gwardianem był o. Cherubin Maciejowski (+1827). Po jego śmierci pozostał w klasztorze tylko brat zakonny Maciej Cieszyński. 6 I 1828 r. kościół i klasztor został przekazany dziekanowi wschowskiemu. Po drugiej wojnie światowej, kiedy Wschowa powróciła do Polski, placówka została przejęta przez Prowincję Wniebowzięcia NMP. Pierwsze nabożeństwo zostało odprawione 23 IX 1945 r. Pierwszym gwardianem i odnowicielem życia zakonnego był o. Tytus M. Semkło. W latach 1967-70 otynkowano wieżę kościelną, w latach 1970-72 odnowiono wnętrze świątyni ze szczególnym uwzględnieniem polichromii na sklepieniu, w 1977 r. rozpoczęły się prace nad rewaloryzacją klasztoru. – S.B. Tomczak, *Wschowa*, w: *Schematyzm Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, Poznań 1999, s. 191-193; tenże, *Wschowa*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 442-446.

matycznie się powiększał. Książki trafiały do biblioteki różnymi kanałami. Najwięcej książek kupowano, inne trafiały do klasztoru jako dary dobrodziejów, wśród których byli okoliczni księża proboszczowie, jednym z nich był Albert Odorowski, proboszcz w Kwilczu, kilka książek ofiarował pleban święciechowski B. Sanner. Do księżnicy klasztornej trafiały także książki po zmarłych zakonnikach. Niektóre księgi, szczególnie liturgiczne, przepisywali sami zakonnicy. Urban z Warty († 1712) miał przydomek „pisarz ksiąg liturgicznych” z czego możemy wnioskować, że przepisywał na użytek braci teksty liturgiczne. W klasztorze istniała również pracownia introligatorska, którą zorganizował Manswet Grabowski⁶². Introligatornia pracowała zarówno na użytek archiwum prowincji, które mieściło się w klasztorze wschowskim, jak i na potrzeby klasztoru.

Książki przechowywano w osobnym pomieszczeniu, które mieściło się w drugiej kondygnacji wieży kościelnej. Wejście do niego znajdowało się na pierwszym piętrze klasztoru.

Do naszych czasów z dawnego księgozbioru wschowskiego zachowało się 1262 dzieł w 1412 woluminach. Jest wśród nich 48 inkunabułów, 285 druków XVI-wiecznych, 502 z XVII, 402 z XVIII w. i 27 książek o nieokreślonym czasie pochodzenia. Zachowało się także 28 rękopisów. Jeden z nich (jest to Biblia spisana na papierze) pochodzi, według datacji prof. Henryka Kowalewicz z UAM w Poznaniu, z XV wieku, pozostałe z XVII i XVIII stulecia. Na uwagę zasługuje traktat muzyczny Marka z Płocka OP pt. „Hortulus musices”⁶³ z 1518 roku oraz bogato iluminowany graduał, wykonany przez Floriana Smolskiego w 1697 roku na potrzeby chóru⁶⁴. Oprócz niego są jeszcze dwa podobne

---

⁶² Manswet Grabowski, historyk Kościoła, data urodzenia i wstąpienia do zakonu nieznana, był kaznodzieją w Piotrkowie Trybunalskim, gwardianem w Kaliszu (1733), uczestniczył w kapitule generalnej w Valladolid w zastępstwie chorego prowincjała (1740), definitorem prowincji, gwardianem we Wschowie, prowincjałem Wielkopolskiej Prowincji (1743-1746), gwardianem w Poznaniu (1753-1756). Pełniąc te funkcje administracyjne równocześnie do około 1751 był kronikarzem i archiwistą prowincjalnym. Zmarł w czasie wizytacji prowincji litewskiej 1 I 1757 w Cytowianach i tam został pochowany. – *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, Warszawa 1981, s. 157-158.

⁶³ Rękopis został odnaleziony w 1959 roku przez muzykologa prof. Mirosława Perza z Uniwersytetu Warszawskiego przy pomocy prof. Henryka Kowalewicz z Uniwersytetu Poznańskiego w trakcie prac inwentaryzacyjnych prowadzonych przez Instytut Muzykologii Uniwersytetu Warszawskiego. Rękopis jest zawarty w kločku o formacie stojącym In quarto 19,5 × 14,5 cm oprawionym w pergamin, na którym widnieją teksty łacińskie, pisane prawdopodobnie w I połowie XV stulecia. Oprócz *Hortulus musices* jest tam jeszcze współprawnych 7 druków przeważnie o tematyce muzycznej. – Por. Mirosław Perz, *Nieznanym polski traktat chorałowy Marka z Płocka (1518)*, „Muzyka”, R. 13 (1969), nr 4/51, s. 75-80.

⁶⁴ Na temat tego graduału powstały dwie prace dyplomowe: 1). ks. Janusz Szajkowski, *Analiza źródłoznawcza graduału Ms 27 z klasztoru Bernardynów we Wschowie*. Jest to praca licencjacka napisana w 1977 roku na Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Jerzego Pikulika; 2). Jakub Bartkowiak OFM, *Graduał wschowski BFrWs 27/1358 świadkiem liturgii XVII wieku w klasztorze bernardynów we Wschowie*. Jest to praca magisterska napisana w 2015 na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Piotra Nawrota SVD.

graduaty, ale skromniej iluminowane. Na uwagę zasługuje obecność w księgozbiorze stosunkowo duża liczba poloników w liczbie 274 tytułów. Są to głównie kazania i pisma polemiczne. Obecność tych książek w bibliotece klasztoru wschowskiego należy tłumaczyć tym, że klasztor we Wschowie położony na zachodnich rubieżach Rzeczypospolitej, przez wieki poddawany był silnym wpływom germańskim i protestanckim. Książki polskie były zatem narzędziem w walce z tymi wpływami. Księgozbiór klasztoru wschowskiego należy do nielicznych tego typu zespołów wielkopolskich, które zachowały się do naszych czasów. Po kasacie klasztorów w zaborze pruskim przejmowano konsekwentnie biblioteki klasztorne. Najcenniejsze obiekty wywożono do Biblioteki Królewskiej w Berlinie, reszta zaś uległa rozproszeniu lub zniszczeniu. Ocalenie biblioteki wschowskiej należy przypisać temu, że znajdowała się w miejscu jak gdyby zakonspirowanym, tj. we wieży kościelnej i nie została zauważona przez dr Maurycego Pindera, który z ramienia władz pruskich dokonywał zaboru bibliotek zakonnych.

W dziejach księżnicy klasztoru wschowskiego już po powrocie franciszkanów do miasta było kilka dramatycznych momentów, które warto, a nawet trzeba tutaj wspomnieć. Pierwszym była kradzież kilkunastu najcenniejszych książek, która miała miejsce w 1967 roku. Dość dokładny opis tego zdarzenia mamy w protokole sporządzonym przez organa ścigania, dlatego przytaczam go w całości:

BIBLIOTEKA NARODOWA
Nr 1-4 - 651/27/67

Warszawa, dn. 13. VII. 1967 r.

Komenda Milicji Obywatelskiej
we Wschowie
woj. Zielonogórskie

Biblioteka Narodowa w Warszawie wykonująca funkcje Ośrodka Opieki nad Dawną Książką otrzymała w końcu czerwca br. wiadomość o kradzieży z Klasztoru OO. Franciszkanów we Wschowie ośmiu woluminów starych druków zawierających 18 druków z XV i XVI w., a stanowiących własność tego Klasztoru. Druki oznaczone są ręcznie pismem pochodzącym prawdopodobnie z XVII w.: „Loci Vschoviensis Fratrum Bernardinorum”. Wylicza je dołączony do niniejszego pisma „Spis Druków XV i XVI w.”

Przebieg sprawy

Zarządzenie Ministra Oświaty z dn. 27 maja 1945 r. w sprawie opieki nad dawną książką /Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty Nr 2 poz.56/ oraz zarządzenie tegoż Ministra z 17 lipca 1951 r. w sprawie zlecenia opieki nad starymi drukami Bibliotece Narodowej w Warszawie /Dz. Urz. Min. Ośw. Nr 13, poz. 167/ zlecają m.in. Bibliotece Narodowej w Warszawie „prowadzenie systematycznej całkowitej inwentaryzacji starych druków, oraz tworzenie na tej podstawie centralnego inwentarza dawnej książki oraz innych potrzebnych kartotek”.

W wykonaniu tego zlecenia Biblioteka Narodowa w Warszawie wydelegowała w dn. 11 maja br. pracownika swego kustosa Elżbietę Szandrowską⁶⁵ do klasztoru OO. Franciszkanów we Wschowie /ul. Gen. Bema 12/ dla dokonania inwentaryzacji znajdujących się tam starych druków. Kust. E. Szandrowska wykonała swoje zadanie w ciągu jednego dnia pobytu.

Po jej powrocie do Warszawy okazało się, że do dalszej identyfikacji niezbędne jest wypożyczenie z Klasztoru we Wschowie 5 starych druków. List w tej sprawie Biblioteka Narodowa wysłała w końcu maja br. do Klasztoru OO. Franciszkanów we Wschowie. Listem prywatnym z dn. 5 VI br. bibliotekarz klasztoru ojciec Emilian Borucki poinformował kust. E. Szandrowską, że zamówienia zrealizować nie może, ponieważ w zbiorze starych książek klasztornych panuje nieporządek, co wiązało z dwukrotną w klasztorze wizytą w dniach 13 i 30 maja rzekomych studentów z Warszawy, którzy dotarli tam pod pretekstem badań naukowych. Jednocześnie w liście swoim o. E. Borucki prosił kust. E. Szandrowską o nadesłanie informacji o starych drukach klasztornych na podstawie sporządzonego przez nią spisu.

Zgodnie z tym życzeniem kust. E. Szandrowska przesała do Klasztoru we Wschowie sporządzony przez siebie spis starych druków /wpływ tego spisu w dn. 12 czerwca do Klasztoru we Wschowie potwierdził o. E. Borucki w drugim liście prywatnym do kust. E. Szandrowskiej datowanym 13 czerwca br./. Na podstawie tego spisu dokonano w klasztorze zbadania zasobu starych druków i stwierdzono brak 18 starych druków w 8 woluminach. Listem datowanym 30 czerwca br. klasztor powiadomił oficjalnie Biblioteką Narodową o zaginięciu starych druków z Klasztoru.

Wg listów z klasztoru o kradzież podejrzani są owi użytkownicy, którzy odwiedzili klasztor dwukrotnie w dniach 13 i 30 maja br. i którzy podawali się za studentów Katedry Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Warszawskiego.

W tej sytuacji Biblioteka Narodowa w Warszawie jako Ośrodek Opieki nad Dawną Książką prosi Milicję Obywatelską o podjęcie kroków zmierzających do wykrycia sprawców kradzieży i o pomoc w odzyskaniu druków, które stanowią własność Klasztoru we Wschowie, a przedstawiają dużą wartość dla kultury narodowej.

Dla informacji podajemy, że Biblioteka Narodowa wysłała spisy skradzionych w Klasztorze we Wschowie starych druków do 6 antykwaratów Domu Książki w Polsce /w Warszawie ul. Jasna 26, we Wrocławiu, ul. Rynek 6, w Krakowie ul. Podwale 2, w Łodzi ul. Piotrkowska 113, w Poznaniu, Stary Rynek 53/54, w Szczecinie Al. Niepodległości 32/ oraz do 7 bibliotek uniwersyteckich /w Krakowie, Łodzi, Poznaniu, Toruniu, Warszawie, Wrocławiu i Katol. Uniw. Lub./ i 3 naukowych /Biblioteka Gdańska, PAN, Biblioteka PAN w Kórniku oraz Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk/, o których wiemy, że gromadzą i nabywają stare druki.

p.o. Zast. Dyrektora

/Mgr Zbigniew Daszkowski/

Do wiadomości:

Min. Kult. i Sztuki – Dep. Pracy
Kult.-Oświatowej i Bibliotek
W-wa, Krak. Przedmieście 15/17

Klasztor o.o. franciszkanów
We Wschowie, woj. Zielonogórskie
/ul. Gen. Bema 12/

Do pisma Komendy Milicji Obywatelskiej we Wschowie dołączono wykaz skradzionych druków:

---

⁶⁵ Powinno być: Szandorowska

Spis druków XV i XVI wieku

1. Hieronymus: Vitae sanctorum Patrum.
/Strassburg, typogr. Paladani/ 7 VII 1485 2o
H* 8600
2. Cassianus Joannes: De instytutis coenobiorum.
Basel,/jo. Amerbach, post 24 IX 1485 2°
GW 6160 vol.1
3. Gobius Joannes: Scala coeli. Ulm, Jo. Zainer 1480.
HT 9406 2° 1
4. Epitome alias compendium theologiae veritatis.
Koln, off. H. Quentell, ca 15 III 1503 4°
5. /Surgant Jo. Ulricus/: Manuele curatorum.
Strassburg. Jo. Pruss 1506 4o Ritter 22 5B 1
6. Martyrologium - Viola sanctorum.
Strassburg, Jo. Pruss 8 II 1499
4° H+ 10973 1
7. /Voerda Nicasius/: Rborum trium consanguinitatis, affinitatis,
cognationeque spiritualis lectura. Köln in aedib.
Haentel, ca 14 II 1506, 4° 1
8. Cassianus Joannes: De instytutione coenobiorum -
Collationes XXIV. Basel, Jo. Amerbach 1497. 4° 1
9. Baldung Hieronimus: Aphorismi compunctionis theologicales.
Strassburg, Jo. Gruntinger 6 I 1497. 4°
GW 3211 1
10. Wimpeling Jacobus: Isidoneus Germanisus...
/Strassburg, Jo. Gruninger ca 1500/ 4°
HC5 16178
11. Aegidius Columna: De Corpore Christi...
Koln, Jo. Koelhoff senior, 14 X 1490. 4°
GW 16178
12. Antonius Florentinus: Confessionale: Defecerunt...
Strassburg, Mart. Flach. 4° GW 7209 14 X 1490.
13. Fundamentum aeternae felicitatis.
Leipzig, Melch. Lotter, 1499. 4° H 7396
14. Cordiale quattuor novissimorum. Leipzig. Wolfg.
Stoeckel, 1497. 4° GW 7513 1
15. Vicalius Georg: Computatio responsionis Jonicae.
Lipsiae, Hyne. Mic. Faber /8 XI/ 1532. 4°
16. Thomas de Aquino: De virtutis et virtutibus.
/Leipzig, Conr. Kohelofen, ca 1490/ 4° HN 346
17. Antonius de Bitonto: Sermones dominicales per totum annum.
Venezia, Bo. Locatellus pro Nic. de Francofordis,
18 XII 1492 1
18. Nicolaus de Ausmo: Supplemantum Summae... 1

Do opisanej wyżej sprawy wiele wnosi list p. Elizy Szandorowskiej skierowany do o. Emiliana Boruckiego:

Przewielebny Ojciec,

w dn. 11. V. br. byłam we Wschowie, gdzie za zgodą Ojca zostały mi udostępnione do opracowania najstarsze druki tamtejszej biblioteki klasztornej. Następnie, gdy po kilku dniach pragnęłam ponownie zbadać pewne szczegóły wydawnicze w tych drukach i w tym celu wypożyczyć je do Warszawy, okazało się że nie ma ich na miejscu, gdyż zaginęły. Dla ułatwienia poszukiwań przesłałam następnie inwentarz opracowanych przeze mnie druków i wówczas dowiedziałam się, że na 51 pozycji brakuje aż 18 dzieł.

Ponieważ po moim pobycie do tych zabytkowych książek zostali dopuszczeni trzej studenci ze Studium Bibliotekoznawstwa przy Uniw. Warszawskim, przypuszczam, że to oni – niestety – są sprawcami tego spustoszenia. (Natomiast żywię nadzieję, że moja osoba jest poza podejrzeniami).

W tej sytuacji dyrekcja Biblioteki Narodowej, która mnie wydelegowała do Wschowy, z tytułu swych funkcji miała obowiązek powiadomić o tej sprawie Ministerstwo Kultury i Sztuki, któremu podlega. Tam zażądano kategorycznie, by Biblioteka nasza zgłosiła niezwłocznie całą sprawę do Milicji we Wschowie. Powiadomienie to ma dojść do skutku po dn. 12. VII. br. drogą pocztową.

Rozumiejąc, że w pierwszym rzędzie Ojciec powinien o tym wiedzieć, pozwałam sobie przesłać Ojcu tę wiadomość lecz równocześnie proszę o potraktowanie jej jako całkowicie nieoficjalnej. (O ile wiem oficjalne zawiadomienie także nadejdzie, ale dopiero po powiadomieniu Milicji).

Może więc uzna Ojciec za stosowne od siebie zameldować sprawę Milicji, aby ubiec urzędową drogę z zewnątrz? W nadziei, że mój list nadejdzie wcześniej i nie utrudni sytuacji, lecz jak pragnę raczej ją ułatwi

pozostaję z szacunkiem

Elżbieta Szandorowska

W-wa, ul. Nowotki 8 m. 15

P.S. Próbowałam telefonować dn. 11. VII. br. ale po parogodzinym oczekiwaniu na połączenie rozmowa była niesłyszalna, niestety.

E. Sz.

12. VII. 67.

Dzięki staraniom Biblioteki Narodowej udało się odzyskać 12 spośród 18 skradzionych starodruków w 8 woluminach. Zostały one zdeponowane w Bibliotece Narodowej w Warszawie i pozostały tam do 1971 roku. W tym czasie książki oczyszczono i poddano dezynfekcji, jeden druk otrzymał nową oprawę introligatorską.

Dnia 11 października 1971 roku Sąd Powiatowy we Wschowie wydał postanowienie o zwrocie skradzionych książek prawowitym właścicielom, czyli franciszkanom ze Wschowy a także klasztorowi kanoników regularnych w Żaganiu, z którego również skradziono kilka starodruków. Do odbioru książek z Biblioteki Narodowej został upoważniony bibliotekarz prowincji, o. Salezy Bogumił Tomczak. Upoważnienie podpisał o. Bernardyn Izidor Grzyśka, prowincjał. W pełnomocnictwie jest również upoważnienie do przeprowadzenia transakcji kupna-sprzedaży książki J. Gobbius: „Scala coeli”, którą zamierzała kupić Biblioteka Narodowa.

Niżej dołączamy:

- 1). list p. prof. Alodii Gryczowej, w którym wyraża chęć kupna jednej z książek wschowskich zdeponowanych w Bibliotece Narodowej;
- 2). Upoważnienie o. Salezego Tomczaka do przeprowadzenia transakcji kupna-sprzedaży książki Gobiusa oraz przeprowadzenia rozmów w sprawie rewindykacji książek wschowskich;
- 3). Protokół zdawczo-odbiorczy książek z klasztoru we Wschowie zdeponowanych w Bibliotece Narodowej;
- 4). List prof. A. Gryczowej skierowany do o. Salezego Tomczaka w sprawie terminu przyjazdu w Warszawie;
- 5). Potwierdzenie odbioru druku: J. Gobbius: „Scala coeli”.

I.

O d p i s

BIBLIOTEKA NARODOWA
ZAKŁAD STARYCH DRUKÓW
i OŚRODEK OPIEKI NAD DAWNĄ KSIĄŻKĄ
III-2/4/6/71

Warszawa 40, dnia 12. IX. 1971 r.

Przewielebny Ojciec Gwardian
OO. Franciszkanów
Wschowa

Przewielebny Ojczy, wśród książek stanowiących własność klasztoru a zdeponowanych tymczasowo w Bibliotece Narodowej, znajduje się jedna, a mianowicie:

Gobiuss: Scala coeli,

którą Biblioteka Narodowa chętnie by nabyła.

Zapytujemy zatem uprzejmie, czy Ojcowie gotowi byłiby sprzedać ją nam – kwotę sprzedażną zaproponowałaby nasza Komisja Zakupów; gdyby Ojciec Gwardian zaakceptował cenę, moglibyśmy jeszcze w tym roku przekazać klasztorowi pieniądze. Orientacyjnie mogę podać, że cena książki wahać się będzie w granicach 7-8000 zł. W oczekiwaniu łaskawej, możliwie rychłej odpowiedzi łączę wyrazy szacunku.

Kierownik Zakładu Starych Druków
/ prof. dr A. Gryczowa /

II.

KURIA PROWINCJALNA
00. Franciszkanów
L.dz.692/71

Katowice, dnia 8 grudnia 1971 r.

Upoważnienie

BOGUMIŁ TOMCZAK, ur. dnia 26 kwietnia 1940 r., upoważniony jest do przeprowadzenia transakcji sprzedaży-kupna książki Gobius: „Scala coeli”, będącej dotąd własnością Klasztoru Franciszkanów we Wschowie, należącego do Prowincji zakonnej Franciszkanów z siedzibą w Katowicach Panewnikach.

Wyżej wymieniony jest również upoważniony do przeprowadzenia rozmów w sprawie rewindykacji książek z tegoż klasztoru, będących chwilowo w Bibliotece Narodowej w Warszawie.

Izydor Grzyska
Prowincjał

III.

BIBLIOTEKA NARODOWA
ZAKŁAD STARYCH DRUKÓW
i OŚRODEK OPIEKI NAD DAWNĄ KSIĄŻKĄ
III-2/6601/2/71

Warszawa 40, dn. 30 grudnia 1971 r.
Plac Krasińskich 5. Tel. 31.32.41-45

Protokół zdawczo - odbiorczy

przekazania na skutek postanowienia Sądu Powiatowego we Wschowie z dnia 11.x.1971r. nr Kp.307/67 na podstawie upoważnienia Klasztoru 00 Franciszkanów we Wschowie z dn. 29. XII. 1971 l.dz. 692/71 niżej wymienionych druków:

1. Hieronymus: Vitae ss. Patrum. /Strasburg/ 7 VII 1485. 2°
2. Cassianus J.: De institutis coenobiorum, Basel 1485. 2°
3. Martyrologium: Viola sanctorum /Strasburg/ 8.II 1499* 4
4. Epitome alias compendium theologiae veritatis. Köln 1503«
5. Baldung H.j: Aphorismi compunctionis theologicae Strasburg, 6 I 1497. 4°
6. Wimpfeling J: Isidoneus Germanicus... /Strasburg, współopr. ca 1500/. 4°
7. Aegidius Columna: De corpore Christi...Köln,14 X 1490.4^c
8. Nicolaus de Ausmo: Supplementum Summae Pisanellae. Venezia, 10 III 1481. 4°
9. Carmen egregii Pylade scolasticum...Lugdunum,20 XII 1516. 8C
10. Antonius de Vercelli: Defidei christianae... Sermones quadragesimales. Hagenau, 1 II 1513.
11. Braun Philippus: Principia juris canonici... Norimbergae, 1698.
12. Gobbius J.: Scala coeli. Ulm, 1480. 2°

łącznie pozycji 12 woluminów 8.

Odebrał

Zdał
Kierownik Działu Zbiorów Specjalnych
Biblioteki Narodowej

Bogumił Tomczak

/Mgr Bogumił Kupść/

IV.

BIBLIOTEKA NARODOWA
ZAKŁAD STARYCH DRUKÓW
i OŚRODEK OPIEKI NAD DAWNĄ KSIĄŻKĄ
III-2/6601/2/72

Warszawa 40, dn. 22 grudnia 1971 r.
Plac Krasińskich 5. Tel. 31.32.41 - 45

Wielebny
Ojciec Salezy Tomczak
Poznań
Garbary 22

Wielebny Ojciec,

jeżeli będzie to dogadzało, proszę przybyć do nas 29 lub 30 grudnia. Wobec tego, że Sąd przyznał zwrot znajdujących się u nas książek 00. Franciszkanom ze Wschowy, gdyby Ojciec chciał je zabrać, prosilibyśmy o przywiezienie odpowiedniego upoważnienia z klasztoru w Wschowie – musimy bowiem wylegitymować się wobec władz sądowych przekazaniem książek pierwotnemu właścicielowi lub osobie upoważnionej przez niego / nb. to samo dotyczy kupna /.

Łączę wyrazy szacunku
Kierownik Zakładu
Prof. Dr Alodia Gryczowa

V.

BIBLIOTEKA NARODOWA
ZAKŁAD STARYCH DRUKÓW
i OŚRODEK OPIEKI NAD DAWNĄ KSIĄŻKĄ

Warszawa 40, dn. 30. XII. 1971 r.
Plac Krasińskich 5. Tel. 31.32.41 - 45

Biblioteka Narodowa potwierdza odbiór od ob. Bogumiła Tomczaka druku: Gobbius J.: Scala coeli. Ulm. 1480. 2o.

Kierownik Zakładu Starych Druków

/Prof. dr Alodia Gryczowa/

O. Salezy Tomczak, zaopatrzony w potrzebne pisma, udał się do Warszawy 29 grudnia 1971 roku i następnego dnia, po spełnieniu potrzebnych formalności, przejął książki wschowskie oraz dokonał sprzedaży książki J. Gobbiusa „Scala coeli”. Tak zakończyła się opisana wyżej przykra sprawa. Ale na tym nie koniec.

Mniej więcej w tym samym czasie szefowie trzech instytucji kulturalnych w Zielonej Górze, dyrektorzy Muzeum, Biblioteki i Archiwum Wojewódzkiego wyszli z propozycją zajęcia się konserwacją najcenniejszych i zarazem najbardziej zniszczonych starodruków z biblioteki franciszkanów we Wschowie. Mając zakonników tym, że udało się im wygospodarować odpowiednie fundusze na ten cel, zdołali wyprowadzić z biblioteki 98 najcenniejszych książek. Niestety „konserwacja” książek wschowskich zaczęła się niepokojąco przedłużać. Na domiar złego od jednego z pracowników Biblioteki Wojewódzkiej otrzymaliśmy informację, że książkom wschowskim grozi niebezpieczeństwo zawłaszczenia. Trzej panowie dyrektorzy w/w instytucji zamierzali niektóre książki włączyć do swoich zbiorów a inne sprzedać. Wśród książek przeznaczonych do sprzedaży był niezwykle cenny druk Hartmanna Schedla „Liber chronicarum” z 1493 roku, bogato ilustrowany cennymi drzeworytami. Jeżeli się nie udałoby znaleźć kupca na całą książkę, wówczas planowano spieniężyć pojedyncze drzeworyty, który w tym dziele jest kilkaset. Na prośbę o zwrot książek nie reagowano. Sprawa zaczęła wyglądać niepokojąco. W tej sytuacji piszący te słowa jako bibliotekarz prowincji, a więc osoba odpowiedzialna za zbiory biblioteczne w całej prowincji, podjął decyzję, aby po prostu pojechać do Zielonej Góry i książki odzyskać. Decydującą rolę w odzyskaniu książek odegrał – paradoksalnie – dyrektor Wojewódzkiego Urzędu do Spraw Wyznań w Zielonej Górze, który był w miarę życzliwy względem Kościoła. Po przybyciu do Zielonej Góry ojcowie: Feliks Chwiłkowski, gwardian klasztoru wschowskiego, Salezy Tomczak, bibliotekarz prowincjalny, Florian Smolnik i Mieczysław Wnękowicz udali się do wspomnianego urzędnika, który rzeczywiście potraktował nas życzliwie. Po przedstawieniu meritum sprawy dyrektor chwycił za słuchawkę i rozkazującym tonem nakazał natychmiast wydać wszystkie książki ojcom franciszkanom ze Wschowy. Tak się też stało. Po przybyciu do siedziby Biblioteki Wojewódzkiej, gdzie były zdeponowane książki, zaprowadzono nas do jednego z pomieszczeń bibliotecznych i zaczęło się przynoszenie książek. Przynoszono je pojedynczo. Okazało się, że nie wykonano żadnych zabiegów konserwacyjnych. Żeby zrobić wrażenie, że coś się z książkami działo, oprawy smarowano białą pastą, której ostry zapach zdradzał, że były przed chwilą pastowane. Dlatego też przynoszono książki pojedynczo.

Opisane wyżej zdarzenia potwierdzają słuszność decyzji o przeniesieniu zbioru starodruków ze Wschowy do Poznania. Nastąpiło to w 1971 roku. Księgozbiór wschowski w chwili przejmowania był w opłakanym stanie. Książki znajdowały się w wieży kościelnej, w nieładzie, zakurzone, oblepione wielowiekowym brudem, niektóre nosiły ślady ptasich odchodów, z czego można wnioskować, że również ptaki miały do nich dostęp. Pomieszczenie biblioteczne było nieogrzewane i niewietrzone. Brak było jakichkolwiek zabezpieczeń nie tylko przed złodziejami i niepowołanymi gośćmi, ale także gryzoniami, robactwem oraz ptakami.

6. Biblioteka klasztoru w Osiecznej

W klasztorze osieckim⁶⁶ od początku istnienia biblioteka. Najpierw skromna pod względem liczebnym, z czasem jednak dość zasobna i bogata pod względem treściowym. Mimo zmiennych kolei losów do naszych czasów zachowało się wiele cennych dzieł. Według urzędowego spisu sporządzonego 1817 roku, a więc jeszcze przed kasatą, księgozbiór liczył 2512 dzieł. Po kasacie klasztoru władze pruskie wydały dekret na mocy którego część książek miała trafić do biblioteki Seminarium Duchownemu w Poznaniu, Biblioteki Gimnazjum św. Marii Magdaleny i Biblioteki Raczyńskich. Nie wiadomo, czy książki rzeczywiście tam trafiły? Prawdopodobnie pozostały na miejscu z wyjątkiem 156 najcenniejszych dzieł, które przekazano do Królewskiej Bibliotece w Berlinie. Co się stało z pozostałymi książkami? Częściową odpowiedź na to pytanie możemy wysnuć z korespondencji o. Anastazego Szpręgi⁶⁷ z Kurią Arcybiskupią w Poznaniu.

---

⁶⁶ Reformatorów sprowadził do Osiecznej w 1622 Adam Olbracht Przyjemski i osadził ich za miastem, przy kapliczce św. Walentego. Pierwszy drewniany klasztor wzniesiono ok. 1630. W 1680-82 zbudowano budynek murowany z fundacji Jana z Brina Bnińskiego. Obecny kościół powstał w latach 1729-33 według projektu Pompeo Ferrariego. Wyposażenie wnętrza rokokowe, które zaprojektował zakonny architekt br. Mateusz Osiecki, zostało wykonane w latach 1784-87 przez Antoniego Schultza z Rawicza, któremu pomagali bracia zakonni, snycerze i stolarze, Tomasz Mielnarski i Antoni Sikorski. Wnętrze świątyni urzeka prostotą i pięknem. Jest to klasyczny przykład architektury „reformackiej”. W kościele i klasztorze znajduje się kilkadziesiąt płócien, przeważnie o tematyce franciszkańskiej. Na uwagę zasługują obrazy pędzla znakomitego malarza, Franciszka Smuglewicza, a szczególnie krucyfiks w głównym ołtarzu. W kościele znajduje się łaskami słynący obraz Matki Bożej Bolesnej, tzw. Osieckiej, koronowany koronami papieskimi przez arcybiskupa metropolite poznańskiego Jerzego Strobę 5 VIII 1979. Ponadto w bocznym ołtarzu znajduje się łaskami słynący obraz św. Walentego, kapłana i męczennika, czczonego tutaj od niepamiętnych czasów. W 1834 rząd pruski skasował klasztor. W 1861 z polecenia arcybiskupa Leona Przyłuskiego reformaci objęli kierownictwo domu księży emerytów umieszczonym w klasztorze osieckim. Od 1898 przebywał w Osiecznej o. Anastazy Szpręga, komisarz prowincjalny, były misjonarz apostołski w Konstantynopolu. Po jego śmierci w 1911 opiekę nad kościołem i klasztorzem sprawował, aż do odrodzenia Prowincji Niepokalanego Poczęcia, o. Nilus Gierszewski. Do wybuchu wojny światowej w klasztorze osieckim mieściło się studium filozofii. W czasie okupacji hitlerowskiej kościół został zamknięty a klasztor zamieniony na więzienie dla sióstr elżbietanek i osób świeckich. Wiele spośród nich zmarło tam z wycieńczenia i pracy ponad siły. Po wojnie w klasztorze umieszczono nowicjat, który znajduje się tam do chwili obecnej. – S.B. Tomczak, *Osieczna*, w: *Schematyzm Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, Poznań 1999, s. 155-156.

⁶⁷ Anastazy Tomasz Szpręga, ur. 1833 w Czarsku, pow. Chojnice, do Zakonu Braci Mniejszych Reformatorów w Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP wstąpił w 1856, nowicjat odbył w klasztorze w Wejherowie, studia teologiczne w Łąkach Bratniańskich, święcenia kapłańskie przyjął w 1858, po święceniach udał się do Prowincji św. Krzyża w Westfalii celem ukończenia studiów i pogłębienia znajomości języka niemieckiego. Po powrocie do kraju pełnił różne funkcje. Był wykładowcą historii Kościoła w Miejskiej Górze, wicemistrzem nowicjatu w Wejherowie, kaznodzieją polskim i niemieckim, gwardianem w Wejherowie, dyrektorem domu księży demerytów i gwardianem w Osiecznej, od 1872 pracował w Konstantynopolu kolejno jako kapelan ambasady austriackiej, duszpasterz katolików narodowości niemieckiej i polskiej, później także greckiej i włoskiej, okresowo był duszpasterzem w Adampolu. Po powrocie do kraju w 1885 pracował jako wikary w kilku parafiach w archidiecezji poznańskiej, w 1890 został mianowany komisarzem generalnym swej prowincji zakonnej i z tego tytułu w 1895 uczestniczył w kongregacji

O. Anastazy pisał:

W tutejszym klasztorze, pisze O. Anastazy, znajduje się biblioteka po dawniejszych Ojcach Reformatach, do której dołączone zostały resztki po bibliotece przemękiej po OO. Premonstratensach. Dnia 28.10.1841 r. /Nr 1303/ rozkazał ówczesny Najprzew. Arcybiskup X. Dunin, X. Dyrektorowi Osieckiemu wzmiankę, bibliotekę uregulować, katalogi sporządzić i przeznaczyć ją na użytek XX. Dem. i duchowieństwa dekanatu śmigielskiego.

Przy objęciu tutejszego zakładu, nie zastaliśmy powyższych katalogów, trzeba było bowiem nowe układać, aby jaki taki ład zaprowadzić. Zdaje się, iż dużo książek poginęło, bo znajdują się tylko dzieła mniejszej wartości, a co lepszego, nie jest w komplecie. Wiele też jest takich szpagatów, które nie zdadzą się na nic więcej, jak tylko na spalenie, aby daremno miejsca nie zabierały. XX. Dem. korzyści z tej biblioteki nie mają żadnej. Duchowieństwo z dekanatu śmigielskiego także jej nie ma, bo co lepszego jest już wybrane i rozproszone, stąd nam tylko ciężarem się staje.

Udaję się przeto do Prześw. Konsystorza z prośbą, aby nam powyższą bibliotekę, jako spadkobiercom po naszych Ojcach, przekazał, a my co lepszego wybierzemy, uregulujemy, skompletujemy i dla siebie bibliotekę zakonną urządzimy, gdyż już i dotąd o niektóre dzieła nowoczesne postaraliśmy się, i mamy je w osobnym miejscu dla nas.

Przyrzekamy przy tym, że z tej biblioteki chętnie: X. Dem. dzieł potrzebnych udzielimy, jak to już teraz czynimy dla odnowienia i oświecenia ich ducha.

Są tu jeszcze książki wyłącznie do biblioteki XX. Dem. przeznaczone, które tak w osobnym repozytorium stoją, ale dużo ich już brak a gdzie się podziały, trudno mi dziś dochodzić, gdyż już wielu nieboszczykami. Powiadano mi, że dawniej biblioteka zakładu stała otwarta i każdy, kto chciał wchodzić i książki zabierał. W aktach tutejszych znajduje się ślad, iż za pozwoleniem Najprzew. X. Dunina X. Osiecki dyrektor sprowadził do biblioteki XX. Dem. konferencje Dawgirda 4 tomy, a tu zaledwie 2 tomiki się znajdują. Biblii Wujka odszukać tu nie mogę. Może się zamieszały pomiędzy książkami spadkobierców śp. X. Osieckiego, co sprawdzić teraz trudno, nie znając miejsca ich pobytu.

Odpowiedź Konsystorza był negatywna:

W interesie biblioteki, należącej do instytutu XX. Demerytów, poświadczamy J.X. Dyrektorowi na jego wniosek z dnia 3 bm. w odpowiedzi, że ponieważ dotychczasowa egzystencja rzeczony biblioteki spoczywa na rozporządzeniu śp. X. Arcybiskupa Przyłuskiego, przeto konsystorz nie czuł się upoważnionym do zaprowadzenia zmiany w tej mierze i odniósł się do decyzji najprzew. Arcypasterza, który postanowił, aby przy dotychczasowym stanie rzeczy pozostało.

---

generalnej w Asyżu i kapitule generalnej w 1903 w Rzymie. W 1899 został mianowany dyrektorem domu księży demerytów w Osiecznej. Zm. w 1911 w Osiecznej i został pochowany placu przed klasztorem. – A.J. Szteinke, *Szkice biograficzne założycieli i przelożonych Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP Zakonu Braci Mniejszych Reformatów w Wielkim Księstwie Poznańskim i Prusach Zachodnich (1855-1923)*, w: „Szkola Seraficka”, seria nowa, t. 1, Katowice Panewniki 2008, s. 147-148.

Od tego czasu wokół biblioteki praktycznie nic się nie działo. Po powrocie franciszkanów do Osiecznej w 1928 roku ten stan rzeczy się nie zmienił. W pierwszych latach nie zajmowano się biblioteką, ponieważ za ważniejsze uznano remont kościoła i klasztoru. Do uporządkowania biblioteki przystąpiono dopiero w 1931 roku. Tego zadania podjął się o. Edward Frankiewicz⁶⁸. Według jego relacji biblioteka była w opłakanym stanie. Niektóre książki, zakurzone i zabrudzone, leżały w wielkim nieładzie na półkach, inne wały się na podłodze wśród śmieci i brudu. O rozmiarach spustoszenia świadczy fakt, że przy sprzątaniu biblioteki wyniesiono około 100 kg piachu i śmieci. Po wstępnym oczyszczeniu książek ustawiono je na odświeżonych półkach i następnie przystąpiono do sporządzenia spisu książek w trzech egzemplarzach. Okazało się, że z zawieruchy dziejowej ocalało jeszcze 2450 woluminów⁶⁹.

Pomieszczenie biblioteczne znajdowało się na pierwszym piętrze klasztoru od strony wirydarza. Prowadziły do niego zakratowane drzwi otwierane i zamykane zabytkowym kluczem. Podłoga była drewniana. Wzdłuż ścian ustawiono półki na książki, zakończone barokowym ornamentem. Na drewnianym suficie zakonny malarz namalował obraz. Centralne miejsce zajęła na nim postać Niepokalanej stojącej na półksiężycu i głowie węża. Poniżej jest scena upadku człowieka w raju otoczona łacińskim napisem: „Pro omnibus haec lex constituta est”. Po lewej i prawej stronie dwa uroczyste barokowe aniołki wpatrują się w oblicze Najświętszej Panny. Anioł po prawej stronie trzyma w ręce lustro z napisem: „Sine macula” a po lewej wskazuje rączką na napis: „Non pro te”. Nad postacią Niepokalanie Poczętej znajdują się dwa portrety. Pierwszy przedstawia św. Tomasza z Akwinu ze wzrokiem utkwionym w monstrancję, kontemplującego tajemnicę Najświętszego Sakramentu. Po przeciwnej stronie malarz umieścił postać św. Bonawentury. Doktor Seraficki jest ubrany w purpurę kardynalską. W prawej ręce trzyma pióro a w lewej księgę z tekstem: „Vere ei dicitur ave, quae ab omni vice culpae im-

⁶⁸ Edward Paweł Frankiewicz (do 1937 Szdżuj), ur. 1905, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji św. Jadwigi wstąpił w 1922, od 1923 Prowincja Niepokalanego Poczęcia NMP w Wielkopolsce, od 1929 Prowincja Wniebowzięcia NMP, święcenia kapłańskie przyjął w 1928, studia specjalistyczne w zakresie filozofii odbył w Instytucie Katolickim w Paryżu i tam w 1931 otrzymał stopień doktora filozofii. Po powrocie do kraju osiadł w Osiecznej k/Leszna Wlkp., gdzie był wykładowcą w zakonnym seminarium duchownym. W latach 1940-1945 był więźniem Fortu VII w Poznaniu, Sachsenhausen i Dachau. Po powrocie do kraju przez dwa lata był gwardianem klasztoru w Osiecznej. Od 1950 był wykładowcą zakonnym seminarium duchownym w Opolu. Do 1978 był członkiem Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Przy czynił się do koronacji łaskami słynącego obrazu Matki Bożej Bolesnej w kościele klasztorным Osiecznej. Autor kilkunastu książek i ponad stu artykułów z zakresu historii zakonu i historii sztuki. Patron trzech ulic: w Lesznie Wlkp., Osiecznej i Opolu. Zm. W Opolu w 1990. – J.A. Mazurek, *Frankiewicz Edward Paweł*, w: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, Warszawa 1981, s. 129-131; S.B. Tomczak, *Patron trzech ulic. Edward Paweł Frankiewicz (1905-1990)*, w: *Niezwykli franciszkanie XX/XXI stulecia*, Poznań 2010, s. 355-382; H.F. Pieprzyk, *Frankiewicz (do 1937 r. Szdżuj) Paweł Edward OFM (1905-1990)*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, Katowice 1996, s. 105-106.

⁶⁹ E. Frankiewicz, *Osieczna. Klasztor 00. Franciszkanów w świetle historii i sztuki 1622-1945* (maszynopis), Osieczna 1947, s. 6.

munissima fuit”. Nad wejściem na suficie malarz namalował wizerunek św. Antoniego z Padwy z Dzieciątkiem Jezus na ręce i napisem: „Studium cum pietate” oraz bł. Jana Dunsza Szkota, siedzącego za stołem ze wzrokiem utkwionym w księgę z następującym tekstem: „Dignare me laudare Te Virgo sacrata da mihi virtutem contra hostes Tuos”⁷⁰.

W 1941 roku okupant niemiecki/hitlerowski zamienił klasztor osiecki na więzienie dla kobiet i sióstr elżbietanek. Książki z biblioteki przerzucono wówczas do kościoła, na chór organowy i wejście opieczętowano. Zabytkowe drzwi, półki biblioteczne zakończone barokowym ornamentem, porąbano i spalono. Sufit z olejnymi obrazami zamalowano wapnem. O. Edward Frankiewicz tak na ten temat pisał: „Tak więc mocno ucierpiała zabytkowa biblioteka klasztorna, jedna z nielicznych tego typu w Wielkopolsce. Zamalowano wapnem jej polichromię pochodzącą z pierwszej połowy XVIII w. O. Edward Frankiewicz po powrocie do Osiecznej poświęcił 90 godzin na oczyszczenie tego obrazu i przywrócenie mu pierwotnego wyglądu⁷¹. Cały księgozbiór wyrzucono do kościoła na chór organowy i częściowo na chór zakonny, gdzie zakonnicy zbierali się na wspólne modlitwy. Po wojnie stwierdzono, że w cennym księgozbiórze zabrakło wiele starodruków i rękopisów”⁷². I jeszcze: „Biblioteka w czasie okupacji ucierpiała znacznie. Po wielu białych krukach nie pozostało żadnego śladu. Ubolewać należy, że w ślady Niemców poszli i niektórzy obywatele Polacy z miasta i okolicy. Odwiedzali chór organowy a potem odwiedzali w Magistracie i zabierali ze sobą egzemplarze „na pamiątkę”⁷³.

Po wkroczeniu wojsk radzieckich do Osiecznej, co nastąpiło w godzinach rannych 27 stycznia 1945, opieczętowano wejście na chór kościelny i zauważono księgozbiór. Z powodu braku opału niektórzy ludzie zaczęli wnosić książki i je palić. Na szczęście ten barbarzyński proceder udało się szybko zatrzymać. Za zgodą miejscowego komendanta wojskowego Grzesiewskiego przetransportowano bibliotekę do Urzędu Miejskiego. Planowano później przenieść książki do Leszna, ale zapobiegł temu o. Tytus Semkło⁷⁴, który zjawił się w miasteczku. Nowi władarze Osiecznej uważali klasz-

⁷⁰ Tamże, s. 127-129.

⁷¹ Tamże, s. 127-129.

⁷² E.P. Frankiewicz OFM, *Klasztor Franciszkanów w Osiecznie w czasie okupacji hitlerowskiej*, „Studia Franciszkańskie”, 2 (1986), s. 119.

⁷³ E.P. Frankiewicz, *Osieczna. Klasztor 00. Franciszkanów w świetle historii i sztuki 1622-1945*, Osieczna 1947, s. 115-119.

⁷⁴ Tytus Stanisław Semkło, ur. 1911, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Wniebowzięcia NMP wstąpił w 1930, śluby uroczyste złożył w 1934, święcenia kapłańskie przyjął w 1937. Po święceniach pełnił funkcję prefekta w Kolegium Serafickim w Rybniku. Po wybuchu II wojny światowej uciekł do Czechosłowacji a następnie do Monachium. Od 1941 pełnił funkcję wikariusza parafialnego w Panewnikach. Od 1942 ukrywał się, aby uniknąć wcielenia do Wehrmachtu. Po wojnie przez krótki czas przebywał w Osiecznej, dokąd przybył jako pierwszy franciszkanin. W latach 1945-1948 pełnił funkcje gwardiana we Wschowie. W 1950 został mianowany przez zarząd generalny zakonu prowincjałem i tę funkcję pełnił do 1956. W latach 1968-1974 był gwardianem w Poznaniu a w latach 1977-1983 gwardianem w Panewnikach. W 1957 został mianowany wizytatorem generalnym Prowincji Matki Boskiej Anielskiej a w 1966 Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP. Zm. w 1999. – S.B. Janicki, *Prowincjałowie Prowincji*

tor za mienie pomieckie i rządzili się w nim. Burmistrz ogłosił, że właścicielem wszystkiego, również kościoła i klasztoru franciszkanów, jest teraz lud. W związku z tym nad furta klasztorną kazał umieścić kartkę z napisem informującym, że jest to „własność państwowa”. Dnia 6 maja 1945 roku do Osiecznej przybył o. Tytus Semkło, zdarł kartkę z powyższym napisem, przeskoczył przez mur, bo wszystkie wejścia były zabite deskami, i objął w posiadanie klasztor⁷⁵. Na temat biblioteki napisał w kronice klasztornej, co następuje: „W chórze zakonnym i muzycznym leżały książki w nieładzie. Brakowało wśród nich białych kruków ze starej biblioteki. Jeszcze tego wieczoru poinformowano mnie, gdzie znajdują się książki ze starej biblioteki i o tym, że obraz Matki Bożej Osieckiej został umieszczony w kościele parafialnym. Sprawą nagłą było rychłe przewiezienie zbioru ksiąg do klasztoru. Ostatecznie rewindykacja zabytkowej biblioteki nie napotkała na trudności”⁷⁶.

Pierwsza próba przewiezienia zabytkowego księgozbioru klasztoru z Osiecznej do Poznania napotkała na pewne trudności ze strony ówczesnego zarządu klasztoru. Ostatecznie po interwencji prowincjała o. Bernardyna Grzyśki udało się książki spakować i przetransportować do Poznania. Nastąpiło to w 1971 roku.

7. Biblioteka klasztoru w Miejskiej Górcie

Narodziny biblioteki klasztornej reformatów w Miejskiej Górcie⁷⁷ pokrywają się z początkami fundacji samego klasztoru. Załącznikiem księgozbioru były zapewne książki najpotrzebniejsze do wypełniania misji i zadań zakonników. Skromny zbiór powięk-

---

Wniebowzięcia NMP w Polsce w latach 1923-1973, w: „Szkola Seraficka” nowa seria, 1(2008), Katowice Panewniki 2008, s. 162-163.

⁷⁵ E.P. Frankiewicz, *Klasztor Franciszkanów w Osiecznie*, dz. cyt., s. 123.

⁷⁶ Tamże, s. 123.

⁷⁷ Adam Olbracht Przyjemski, kasztelan gnieźnieński, w 1622 sprowadził braci mniejszych ściślejszej obserwacji, czyli reformatów, do Miejskiej Górki i osadził przy drewnianej kaplicy p.w. św. Krzyża, położonej za miastem. Obecny kościół i klasztor został zbudowany w 1742 na wzniesieniu zwanym „Goruszki”. Władze pruskie skasowały klasztor w 1833. Budynki przejęła miejscowa gmina katolicka. Przez pewien czas w budynku klasztornym mieścił się szpital gminny. W 1853 został wykupiony przez księcia Augusta Sułkowskiego na prośbę arcybiskupa Leona Przyłuskiego i oddany zakonowi. W 1855, po utworzeniu Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, umieszczono tutaj nowicjat, przeniesiony następnie do Wejherowa. Przez pewien czas klasztor był siedzibą prowincjała. W 1875 nastąpiła ponowna likwidacja życia zakonnego w zaborze pruskim. Pomimo tego na Goruszkach życie zakonne tliło się nadal, m.in. dzięki opiece ks. Augusta Sułkowskiego. W ten sposób udało się podtrzymać ciągłość Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny do czasu uzyskania przez Polskę niepodległości. Kościół na Goruszkach od początku był żywym ośrodkiem kultu św. Franciszka z Asyżu. W latach 1925-1931 w klasztorze mieściło się Studium Teologiczne. W czasie II. wojny światowej klasztor został zamieniony najpierw na miejsce internowania dla księży z okolicznych parafii, a następnie na więzienie, w którym zginęło wielu patriotów polskich. Od 1991 w klasztorze mieści się nowicjat Prowincji Wniebowzięcia NMP. – S.B. Tomczak. *Miejska Górka*, w: *Schematyzm Prowincji Wniebowzięcia Najśw. Maryi Panny Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, Katowice 1989, s. 55-56.

szał się z roku na rok o nowe pozycje dzięki darom okolicznych dobrodziejów, wśród nich byli przeważnie okoliczni księża. Z tego, co się zachowało z dawnego księgozbioru do naszych czasów można wnioskować, że biblioteka klasztoru na „Goruszkach” była typową biblioteką reformacką, pod względem liczebnym i treściowym nie odbiegała od innych tego typu bibliotek. Przeważają dzieła kaznodziejskie, z zakresu duchowości, żywoty świętych, literatura franciszkańska. Książki w większości są oprawione w skórę, grzbiety różnobarwnie pomalowane z wypisanymi sygnaturami. Regały wykonanie precyzyjnie, widać, że dbano o jak najbardziej ekonomiczne wykorzystanie miejsca. Po kasacie klasztoru przez władze pruskie w 1835 roku książki uległy częściowemu rozproszeniu po różnych bibliotekach. W czasie II wojny światowej klasztor został zamieniony przez Niemców na więzienie. Nie wiemy dokładnie co się wtedy działo z książkami, ale możemy przypuszczać, że wiele z nich zostało zniszczonych. Do naszych czasów zachowało się około 1.500 dzieł. Są wśród nich 22 inkunabuły + 3 inkunabuły z klasztoru w Rawiczu, które po jego kasacie znalazły się w klasztorze na Goruszkach. Wśród inkunabułów są m.in. takie dzieła: Angelus de Clavasio „Summa Angelica” z 1487 roku, Antoninus Florentinus „Confessionale” z 1496 roku, Jacobus de Voragine „Legenda aurea” z 1488 roku, Gratianus „Decretum” z 1481 roku, Nicolaus de Błonie „De Sacramentis” 1492 roku, Franciscus Niger „Modus epistolandi” z 1494 roku, Paratus „Sermones de tempore et de sanctis” z 1500 roku, Pseudo-Thomas de Aquino „De Eucharistia” z 1494 roku, Thomas de Aquino „Summa theologica” z 1485 roku, z klasztoru w Rawiczu pochodzi inkunabuł Petrus Lombardus „Sententiarum libri IV” z 1484, Pseudo-Petrus de Palude „Sermones Thesauri novi de sanctis” z 1496 roku. Oprócz starodruków do Biblioteki Prowincjalnej w Poznaniu trafiła pewna ilość dzieł dziewiętnastowiecznych, takich jak mszały i brewiarze. Dużą wartość przedstawiają dziewiętnastowieczne czasopisma. Są wśród nich m.in.:

1. „Przegląd Kościelny” (Poznań), wydawany pod redakcją ks. Władysława Jaskulskiego,
2. „Posłaniec Niedzielny dla Diecezji Wrocławskiej zarazem organ Związku św. Rodziny”,
3. „Przyjaciel Ludu” (Poznań),
4. „Krzyż a Miecz. Pismo literacko-religijne” (Poznań),
5. „Przegląd Wszzechpolski” (Lwów), na stronie tytułowej znajduje się dedykacja: Dla biblioteki na Goruszkach o. Mikołaj Kiefer w Konstantynopolu⁷⁸,

---

⁷⁸ Mikołaj Ignacy Sosnowski-Kiefer, ur. 1839, do Zakonu Braci Mniejszych Reformatów w Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP w Wielkim Księstwie Poznańskim i Prusach Zachodnich wstąpił w 1861, śluby wieczyste złożył w 1866 a święcenia kapłańskie przyjął w 1867. Pracował w klasztorach we Wronkach, Poznaniu, Wejherowie, Łąkach Bratiańskich. Po kasacie klasztorów w 1875 udał się na misje na Bliski Wschód i tam pracował w Smyrnie i Konstantynopolu, gdzie prze 47 lat był proboszczem parafii

6. „Tygodnik Katolicki” (Grodzisk Wlkp),
7. „Zwiastun Wstrzemięźliwości w Wielkim Xsięstwie Poznańskim”,
8. „Acta Ordinis [Fratrum] Minorum”.

Na książce pt. „Direktorium chori”, wydanej w Poznaniu 1906 roku, widnieje następująca dedykacja: „Ta książka ofiarowana jest klasztorowi oj. franciszkanów na Góroszkach przez Porucznika St. Figaczewskiego z Gniezna. M. Górka 28.8.24”.

Prof. Andrzej Wojtkowski⁷⁹ na łamach „Kroniki m. Poznania” opublikował ciekawą charakterystykę wielkopolskich bibliotek klasztornych, wśród których wymienia także bibliotekę klasztoru w Miejskiej Górze:

W Archiwum Państwowym na Górze Przemysława jest niemało aktów dotyczących bibliotek klasztorów, kasowanych pospiesznie od r. 1833. Rozproszenie tych bibliotek, nagromadzonych pracą kilku wieków, jest jednym z najcięższych przewinień władz pruskich w stosunku do ruchu umysłowego w Wielkopolsce. Wiele z tych książek poszło do Berlina, a stamtąd nawet do muzeum Brytyjskiego w Londynie. Wiele jednak urzędnicy pruscy sprzedali za bezcen na makulaturę jako „gänzlich wertlos”. Skazane na zagładę ratował hr. Edward Raczyński i Józef Łukaszewicz, zakupując je dla Biblioteki Raczyńskich.

Znajdują się zatem w Bibliotece Raczyńskich książki, pochodzące z wszystkich niemal klasztorów wielkopolskich. Przeglądanie tych czcigodnych zabytków poucza, że w wieku XVI, XVII i XVIII w najzapadlejszych nawet miejscowościach wielkopolskich: Woźnikach, Osiecznie, Goruszkach itd. byli zakonnicy, którzy się orientowali w ruchu umysłowym na Zachodzie i sprowadzali dla swych klasztorów dzieła teologiczne, filozoficzne z Francji, Włoch, Niemiec... Tak każda biblioteka klasztorna stawała się cennym dokumentem kultury umysłowej nie tylko danego klasztoru, ale i odnośnego zakątka Wielkopolski, na który światło duchowe z owej biblioteki promieniowało. Wszystkie te cenne świadectwa naszych ścisłych związków z kulturą Zachodu, z kulturą łacińską, zostały przez urzędników pruskich rozproszone, a częściowo i zniszczone⁸⁰.

---

przy kościele parafialnym Matki Bożej „Draperis”. Zm. w 1923. – M. Czermiński, *Misjonarz Jubilat P.O. Mikołaj Sosnowski-Kiefer Zak. Br. Mn.* Kraków 1917; S.B. Tomczak, *Sosnowski-Kiefer Mikołaj Ignacy*, w: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, Warszawa 1981, s. 450-451.

⁷⁹ Andrzej Wojtkowski, historyk, ur. 1891, dyrektor Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu, zasłużony dla nauki i kultury Poznania i Wielkopolski, autor trzytomowej „Bibliografii historii Wielkopolski”, był członkiem kolegium redakcyjnego „Kroniki m. Poznania”, w 1922 wraz z T. Tycem zainicjował utworzenie w Poznaniu Towarzystwa Miłośników Historii Ziem Zachodnich, przemianowanego w 1925 na Towarzystwo Miłośników Historii, po II wojnie światowej związał się z KUL, gdzie został profesorem nadzwyczajnym historii nowożytnej, od 1949 sprawował także funkcję dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej KUL. Zmarł w 1975. – Z. Wielgosz, *Wojtkowski Andrzej*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa-Poznań 1981, s. 837-838.

⁸⁰ „Kronika m. Poznania”, 6 (1928), nr 1, s. 700-701.

9. Biblioteka klasztoru w Wejherowie

Cennym źródłem do poznania dziejów biblioteki klasztoru reformatów w Wejherowie⁸¹ jest „Katalog książek w roku 1655 sporządzony, a stosowny do miary tu wcielony w roku 1659 w miesiącu październiku”, którego autorem jest o. Grzegorz Gdański⁸². Z tego katalogu dowiadujemy się, że w bibliotece znajdowało się dziewięć egzem-

⁸¹ Klasztor w Wejherowie zawdzięcza swoje powstanie założycielowi miasta, Jakubowi Wejherowi. W 1643 ufundował kościół pod wezwaniem św. Franciszka z Asyżu i św. Anny wraz z klasztorem, przy którym osadził reformatów. W 1649 stał się także fundatorem kalwarii, którą powierzył opiece tychże zakonników. Kalwaria składa się z 26 kaplic. Rozrzucone wśród zalesionych pagórków, przylegających do miasta od strony południowej. Kaplice kalwaryjskie posiadają niezwykłą wartość architektoniczną. Przede wszystkim jednak jest to prężny ośrodek życia religijnego. Od trzech stuleci odpusty kalwaryjskie ściągają co roku tysiączne rzesze pielgrzymów z dalszej i bliższej okolicy. Franciszkanie wejherowscy oprócz działalności czysto religijnej rozwijali także działalność oświatową, prowadząc przez 180 lat szkołę przyklasztorną dla okolicznej młodzieży. Poziom szkoły był, jak na owe czasy, wysoki. Podtrzymywali także wśród miejscowej ludności ducha narodowego. Szczególnie zasłużonym na tym polu był o. Ambroży Lewalski. Najwybitniejszym zakonnikiem związanym z klasztorem wejherowskim był o. Grzegorz z Gdańska, zwany niekiedy „Kordeckim Pobrzeża Gdańskiego”, ze względu na wyjątkowe zasługi, jakie położył w czasie potopu szwedzkiego dla obrony północnych rubieży Polski. Rząd pruski skasował klasztor w 1834. Faktycznie jednak zakonnicy przebywali w Wejherowie nadal. Po 20 latach nastąpiło odrodzenie życia zakonnego w związku z powstaniem nowej prowincji zakonnej pod nazwą Niepokalanego Poczęcia NMP w Prusach Zachodnich i Wielkim Księstwie Poznańskim. Przełożony klasztoru wejherowskiego, o. Pacyfik Bydłowski, został prowincjałem nowoutworzonej prowincji. W czasie kulturkamfu klasztor został ponownie skasowany (1873 r), zakonnicy przebywali jednak w mieście jeszcze przez 2 lata w tzw. „Nowym Klasztorze”. Po kasacji Kalwaria wejherowska przeszła w ręce duchowieństwa diecezjalnego, które – rozumiejąc znaczenie jej dla życia religijnego i narodowego – otoczyło ją należytą opieką. Ten stan rzeczy trwał do 1946, kiedy to do Wejherowa po wrócili dawni gospodarze Kalwarii, ojcowie franciszkanie. Oprócz szerzenia kultu Męki Pańskiej franciszkanie wejherowscy rozwijają także kult Matki Bożej. Widowym tego znakiem jest łaskami słynący obraz Matki Boskiej Wejherowskiej, znajdujący się w bocznym ołtarzu ukoronowany koronami papieskimi przez papieża Jana Pawła II w 1999. – S.B. Tomczak, *Wejherowo*, w: *Schematyzm Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych w Polsce*, Poznań 1999, s. 171-174.

⁸² Grzegorz Gdański ur. 1610 w Gdańsku. Do Zakonu Braci Mniejszych Reformatów w wielkopolskiej kustodii pod wezwaniem św. Antoniego z Padwy wstąpił w 1632. Śluby uroczyste (wieczyste) złożył 28 czerwca 1633, święcenia kapłańskie przyjął prawdopodobnie w 1642. W latach 1647-1663 pracował w Wejherowie. W latach 1655-1656 brał udział w obronie Pucka przeciwko Szwedom. Był magistrem nowicjatu w Osiecznej, wikariuszem we Włocławku i Łabiszynie, w latach 1654-1657, 1661-1663 i 1671-1673 pełnił funkcję gwardiana w Wejherowie. Na tym stanowisku zajmował się budową kościoła p.w. św. Anny i klasztoru. Był pomysłodawcą założenia szkoły przyklasztornej, która rozpoczęła działalność w 1651 i działała w mieście aż do XIX w. Jego imię jest także związane z powstaniem Kalwarii Wejherowskiej. Autor kroniki klasztoru wejherowskiego wydanej drukiem w 1996, która obejmuje 30 lat. Kronika zawiera nie tylko informacje o klasztorze, ale podaje również wiele cennych informacji z dziejów miasta na szerokim tle społecznym i politycznym. Z dwóch wersji kroniki zachowała się jej obszerniejsza wersja, której oryginał jest przechowywany w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie. Grzegorz ostatnie lata życia spędził w klasztorze reformatów w Białej Podlaskiej i tam 24 lutego 1681 zakończył życie. – Zob. G. Labuda, *Wstęp*, w: *O. Grzegorza Gdańskiego Kronika Klasztoru Franciszkanów Ścisłejszej Obserwancji w Wejherowie w latach 1633-1676*, Wejherowo 1996, s. 12-21.

plarzy Biblii, dzieła poetów i pisarzy starożytnych (Homer, Cicero), sześć słowników językowych, gramatyki, pisma Ojców Kościoła i teologów średniowiecznych, teologię franciszkańską reprezentuje św. Bonawentura, dzieła historyczne i prawnicze, przyrodnicze, ascetyczno-mistyczne, kaznodziejskie, teologii moralnej, pastoralnej i sakramentologii i mariologiczne. W Katalogu spotykamy nazwiska Abrahama Stanisław Bzowskiego (†1637), dominikanina, autora dzieła „Tutelarissilesiae”, kard. Stanisława Hozjusza (†1597) „Verae, christianae catholicae doctrinae...”, Alberta Stanisława Radziwiłła (†1656) „Discurs nabożny z kilku słów wzięty...”, Piotra Skargi (†1612), jezuita, „Kazania na niedziele i święta całego roku”, „Kazania o siedmiu sakramentach”, Szymona Starowolskiego (†1656), „Camaldula Argentini...”⁸³. Tematyka kalwaryjska była reprezentowana przez modlitewniki w języku łacińskim i polskim autorstwa Mariana Postępkalskiego⁸⁴. Modlitewnik M. Postępkalskiego w języku łacińskim, wydany w 1661 r., nosił tytuł „Viarum Redemptionis nostrae propriis Passionis Domini Nostri Jesu Christi stationibus in agro Zebrzydoviensi distinctarum rememoratio”. W tym samym roku ukazała się kalwaryjka: „Drogi odkupienia naszego własnymi Męki Pana naszego Jezusa Chrystusa po miejscach znakami na gruncie Zebrzydowskim polnym rozmięszczeniem rozdzielonych nowa pamiątka z łacińskiego na polski przełożona przez o. M. Postępkalskiego” (Kraków 1611). W bibliotece znajdowały się: dzieło ks. Kr. Chrysa, zwanego Adrichomiusem, pt. „Theatrum Terrae Sanctae et biblicarum historiarum” oraz dwutomowe dzieło o. Franciszka Quaresmusa pt. „Elucidatio Terrae Sanctae”⁸⁵.

Z katalogu o. Grzegorza Gdańskiego dowiadujemy się, że wśród księzek było kilka darowizn. Wśród darczyńców byli: Jakub Wejher, fundator kościoła i klasztoru wejherowskiego, benedyktyn Gerard Nedasty (†1648), administrator parafii w Wejherowie, który w testamencie swoim zapisał na potrzeby biblioteki 300 florenów, ks. Jerzy Bissert proboszcz wejherowski w latach 1653-1659, syndyk apostolski klasztoru Piotr Kolczar (†1659) przekazał 105 księzek⁸⁶.

W 1780 roku sporządzono kolejny katalog. Dowiadujemy się z niego, że w bibliotece klasztornej znajdowało się wówczas 865 dzieł. Niestety jest tam także smutna informacja, że księgozbiór był w opłakanym stanie. Niektóre książki były podarte, w kilku

⁸³ G.A. Kustusz OFM, *Biblioteka klasztorna reformatów w Wejherowie*, „Rocznik Gdański”, t. LVIII, 1998, z. 2, s. 73-85.

⁸⁴ Marian Postępkalski, ur. ok. 1550, do Zakonu Braci Mniejszych Obserwantów czyli bernardynów wstąpił ok. 1570, w 1590 został wybrany na urząd prowincjała, w tym czasie doszło do fundacji klasztorów bernardynów w Sokalu, Złoczewie i Kalwarii Zebrzydowskiej, brał udział rzymskiej kongregacji generalnej, na której wybrano go na urząd definitora generalnego. Na podstawie modlitewników kalwaryjskich w Jerozolimie opracował po łacinie i po polsku podręcznik nabożeństwa kalwaryjskiego dla pielgrzymów w Kalwarii Zebrzydowskiej. Zm. W 1614. – H.E. Wyczawski, *Postępkalski (Podstępkalski) Marian*, w: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, Warszawa 1981, s. 398-399.

⁸⁵ G.A. Kustusz, *Biblioteka klasztorna...*, dz. cyt., s. 76-77.

⁸⁶ Tamże, s. 78.

wypadkach strony tytułowe były tak zniszczone, że nie można było odczytać tytułu⁸⁷. Po kasacie klasztoru wejherowskiego niektóre książki z powodu dużego stopnia zniszczenia przeznaczono na makulaturę, najcenniejsze za sprawą Maurycego Pindera trafiły do Biblioteki Królewskiej w Berlinie, inne do Pelplina (biblioteka seminaryjna) i Braniewa (Hozjanum)⁸⁸.

Kolejny katalog biblioteki wejherowskiej został sporządzony w 1866 roku i nosi tytuł „Catalogus librorum Bibliothecae vejheropoliensis Patrum Reformatorum”. Podpis pod nim 16 sierpnia 1866 roku złożył o. Pacyfik Bydłowski⁸⁹ w czasie wizytacji kanonicznej. W 1873 roku władze pruskie zmusiły reformatów do opuszczenia klasztoru. Zakonnicy pozostali jednak w mieście i zamieszkali w nowo wybudowanym klasztorze zwanym „Leoninum” do 1875 roku. Tam też przeniesiono bibliotekę klasztorną.

Prof. Gerard Labuda⁹⁰ w artykule opublikowanym w „Studiach Polonistycznych” podaje kilka ciekawych informacji na temat tej biblioteki:

Informacja udzielona w Wejherowie Waclawowi Sobieskiemu o wywiezieniu manuskryptu do Berlina jeszcze i pod innym względem była fałszywa. Wówczas gdy wydawał swoją książkę, to jest w roku 1928, istniały dwa egzemplarze tej kroniki, mianowicie jeden, jak już wyżej powiedziano, w Pelplinie, a drugi, mniej okazały, w Wejherowie. Tkwiał on schowany między księgami zaniedbanego księgozbioru oo. franciszkanów, który w r. 1872 został ulokowany w tzw. „Nowym Klasztorze”. Zbudowano go w zamiarze ulokowania tam skasowanego klasztoru, ale wskutek protestu władz pruskich zamieniono go na konwikt uczniów („Collegium Leoninum”), przy ówczesnej ulicy 3 Maja, dziś I Maja.

⁸⁷ Tamże, s. 78-79.

⁸⁸ Tamże, s. 80.

⁸⁹ Pacyfik Wincenty Stefan Bydłowski, ur. 1810, prowincjał i definitor generalny, do Zakonu Braci Mniejszych Reformatów w Pruskiej Prowincji p.w. Wniebowzięcia NMP wstąpił w 1832, święcenia kapłańskie przyjął w 1833. Był nauczycielem szkoły w Żurominie, sekretarzem prowincjała, gwardianem w Żurominie, prefektem kalwarii i gwardianem w Wejherowie, gwardianem w Miejskiej Górze na Goruszkach. W 1855 generał zakonu, Wenanty z Celano powołał go na urząd prowincjała nowoutworzonej Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP w Wielkim Księstwie Poznańskim i Prusach Zachodnich. W 1856 uczestniczył w kapitule generalnej odprawionej w Rzymie. Kilkrotnie wchodził w skład zarządu prowincji, był ponadto gwardianem w Miejskiej Górze. W 1873 został powołany na urząd definitora generalnego. Po powrocie do prowincji przewodniczył kapitule prowincjalnej w Łąkach Bratiańskich. Dbał o biblioteki i archiwa klasztorne. Zmarł 19 maja 1888 i pochowany został w podziemiach kościoła klasztorowego w Miejskiej Górze. – A.J. Szeinke, *Szkice biograficzne założycieli i przełożonych Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP Zakonu Braci Mniejszych Reformatów w Wielkim Księstwie Poznańskim i Prusach Zachodnich (1855-1923)*, w: „Szkoła Seraficka”, seria nowa, t.1, s. 132-133.

⁹⁰ Gerard Labuda, historyk, slawista, ur. w 1916 w rodzinie kaszubskiej, studiował na Uniwersytecie Poznańskim i w Lund w Szwecji, prezes oddziału PAN w Poznaniu i PTPN, wicedyrektor i dyrektor Instytutu Zachodniego, autor licznych publikacji i redaktor prac zbiorowych: „Słownik starożytności słowiańskich” (8 tomów), „Historia Pomorza” (3 tomy), „Historia dyplomacji polskiej” (tom 4). Zm. – „Kto jest kim w Poznaniu”, Poznań 1997, s. 345.

Odnalazłem go tam wiosną 1936 roku, gdy za zgodą ówczesnego prefekta konwiktu, ks. Teodora Plewy, podjąłem się uporządkowania księgozbioru, który ustawiony w małej salce na strychu konwiktu znajdował się tam w stanie znacznego zaniedbania. Pracowałem tam, korzystając z wolniejszego czasu przed maturą, przez kilkanaście dni, usuwając kurz i śmieci, układając na półkach porozrzucane książki. Pewnego dnia, na jednej z dolnych podjąłem niewielki, zapisany po łacinie rękopis, o wymiarach mniej więcej 22 × 18 cm, o okładce sklejonej z luźnych papierów, w tym również listów, których treść przebijała spod przybrudzonej powłoki. Zrazu trudno było zorientować się w treści rękopisu, gdyż pierwszych kilka składek było siłą wydartych. Na jednej z pierwszych ocalałych kart zwracał uwagę barwnie wykonany herb miasta Wejherowa, znajdujący się w pośrodku przywileju lokacyjnego króla Jana Kazimierza z dnia 13 stycznia 1650 roku. Ten szczegół pozwala mi obecnie określić rozmiar szkody zadanej rękopisowi, a także przypomnieć sobie mój ówczesny żal, że nie dowiem się już nic więcej o początkach Wejherowa ponad to, co wyczytałem z książki Schultz⁹¹.

W 1946 roku, po kilkudziesięciu latach nieobecności, do Wejherowa powrócili franciszkanie z Prowincji Wniebowzięcia NMP, która jest kontynuatorką Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP w Wielkim Księstwie Poznańskim i Prusach Zachodnich, do której należał klasztor w Wejherowie⁹². W listopadzie tego roku o. Edward Frankiewicz⁹³ spowodował przeniesienie starej biblioteki wraz z drewnianymi regałami z Leoninum do klasztoru. Książki, w liczbie około 1850 woluminów, z braku miejsca zostały złożone na strychu, bezpośrednio pod dachówką, bez żadnego zabezpieczenia, ogrzewania i wentylacji. Dostęp do nich praktycznie miał każdy. Wkrótce przystąpiono do porządkowania księgozbioru, które zakończono w listopadzie 1949 roku. Sporządzony katalog kartkowy a książki podzielono na następujące działy:

Teologia ascetyczna – książki w języku łacińskim	65
książki w języku polskim	68
książki w języku niemieckim	55
Franciscana	62
Dogmatyka	116
Teologia moralna	100
Egzegeza	77
Liturgika	205
Historia Kościoła	155
Historia	39
Prawo kanoniczne	53

⁹¹ G. Labuda, *Kronika franciszkanów wejherowskich – zapoznany zabytek historiografii klasztornej z połowy XVII wieku*, „Studia Polonistyczne”, V, 1978, s. 52-53.

⁹² S.B. Tomczak, *Arcybiskup Leon Przyłuski i odrodzenie franciszkanów-reformatów w Wielkim Księstwie Poznańskim*, „Poznańskie Studia Teologiczne”, 2 (1978), s. 305-318.

⁹³ Zob. przypis 55.

Kazania łacińskie	75
Kazania	344
Kazania niemieckie	164
Słowniki	82
Literatura	143
Czasopisma	24
Różne	12
Filozofia	51
Teologia pastoralna	36
Razem	1926 ⁹⁴

W przededniu przewiezienia księgozbioru wejherowskiego do Poznania, co stało się dnia 28 września 1971 roku⁹⁵, książki znajdowały się w oplakanyim stanie. Złożone były na strychu klasztornym, bezpośrednio pod dachówkami, zakurzone i zaśmiecone, niektóre wały się po podłodze. Nie były w żaden sposób zabezpieczone. Każdy miał do nich dostęp. Ile książek zginęło lub zostało zniszczonych, trudno dzisiaj ustalić. Według prof. Gerarda Labudy w Poznaniu znalazło się 30-40% księgozbioru, który porządkował 1936 roku⁹⁶.

Oprócz przedstawionych wyżej księgozbiorów do Centralnej Biblioteki w Poznaniu różnymi drogami trafiło po kilka lub kilkanaście książek z klasztorów reformatów w Rawiczu⁹⁷, Łąkach Bratiańskich⁹⁸, Szamotuł⁹⁹ i Poznania – Boże Ciało¹⁰⁰.

Książki z przedstawionych wyżej bibliotek klasztornych po przewiezieniu do Poznania zostały oczyszczone z brudu, skatalogowane i zinwentaryzowane. Część prac katalogowych wykonała grupa pracowników z Oddziału Zbiorów Specjalnych Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu pod kierunkiem prof. dr hab. Wiesława Wydry resztę zaś p. dr Kazimiera Przybylska, pracownik Biblioteki Głównej Prowincji św. Franciszka z Asyżu. Inkunabuły zostały opracowane przez Elizę Szandorowską i Michała Spandowskiego z Biblioteki Narodowej. Są one ujęte w centralnym katalogu inkunabułów Biblioteki Narodowej.

⁹⁴ G.A. Kustusz, *Biblioteka klasztorna reformatów ...* dz. cyt., s. 83.

⁹⁵ *Kronika*, s. 77.

⁹⁶ M. Lademan, *Biblioteka klasztorna reformatów ...* dz. cyt., s. 15.

⁹⁷ Klasztor reformatów i kościół p.w. św. Antoniego z Padwy w Rawiczu, woj. wielkopolskie, archidiecezja poznańska, ufundowany w 1663, zniesiony w 1819. W dawnym klasztorze mieści się obecnie więzienie.

⁹⁸ Klasztor reformatów i kościół p.w. Wniebowzięcia NMP w Łąkach Bratiańskich, woj. kujawsko-pomorskie, diecezja toruńska, ufundowany w 1624, zniesiony w 1864. Łaskami słynąca figura Matki Bożej znajduje się obecnie w kościele w Nowym Mieście Lubawskim.

⁹⁹ Klasztor reformatów i kościół p.w. Świętego Krzyża w Szamotułach, woj. wielkopolskie, archidiecezja poznańska, ufundowany w 1676, zniesiony w 1839. Obecnie parafialny.

¹⁰⁰ Klasztor reformatów i kościół p.w. Bożego Ciała (po karmelitach trzewickowych) w Poznaniu, ufundowany w 1856, zniesiony w 1875. Obecnie parafialny.

10. Gromadzenie zbiorów bibliotecznych

Omawiana Biblioteka specjalizuje się w pozyskiwaniu publikacji o tematyce franciszkańskiej zarówno w języku polskim jak i w językach obcych. Zgromadzono dzieła, które stanowią kanon literatury franciszkańskiej i tworzą warsztat pracy dla każdego, kto się interesuje szeroko rozumianym franciszkanizmem (filozofia, teologia, duchowość, historia, sztuka i architektura franciszkańska). Z tego zakresu mamy m.in. takie dzieła:

1. „Opera omnia” św. Bonawentury – 11 tomów,
2. „Sermones dominicales et festivi” św. Antoniego z Padwy – 3 tomy,
3. „Opera omnia” bł. Jana Dunsza Szkota – wydanie z XVII wieku, reprint Wadding Vives – 16 tomów,
4. „Opera omnia” bł. Jana Dunsza Szkota – współczesne wydanie krytyczne przygotowywane przez Komisję Szkotystyczną – 13 tomów,
5. „Opera omnia” Aleksandra z Hales – 6 tomów,
6. „Opera omnia” św. Bernardyna ze Sieny – 9 tomów,
7. Reprint rękopisów kazań św. Jana Kapistrana – 18 tomów,
8. „Sermones dominicales et festivi” św. Jakuba z Marchi – 4 tomy,
9. „Bullarium Franciscanum” (reprint) – 4 tomy,
10. „Bullarium Franciscanum” – Edizioni Porziuncola – 5 tomów,
11. „Annales Minorum” Łukasza Waddinga – 32 tomy,
12. „Sinica Franciscana” – dokumentacja działalności misyjnej franciszkanów w Chinach – 17 tomów,
13. „Orbis Seraphicus” – dokumentacja działalności misyjnej Zakonu Braci Mniejszych – 2 tomy,
14. „Biblioteca bio-bibliographica della Terra Santa e dell’Oriente Francese” – jest to dokumentacja działalności misyjnej franciszkanów w Ziemi Świętej i na Bliskim Wschodzie – 24 tomy,
15. „Analecta Franciscana” – 11 tomów,
16. Akta międzynarodowych kongresów maryjnych i mariologicznych organizowanych przez franciszkanów – 69 tomów,
17. Akta międzynarodowych kongresów szkotystycznych – 11 tomów,
18. „Studia Orientalia Christiana” – 14 tomów,
19. „Hierarchia Catholica” – 8 tomów.

Jak już wyżej wspomniano, oprócz książek wydawanych w Polsce, sprowadza się publikacje wydawane przez wydawnictwa franciszkańskie we Włoszech, Francji, Niemczech, Hiszpanii. Najważniejsze z nich to:

1. Edizioni Porziuncola – Asyż-Porcjunkula,
2. Centro Stampa e Propaganda di Terra Santa – Mediolan,
3. Edizioni L.I.E.F (Libreria Internazionale Edizioni Francescane) – Vicenza,

4. Éditions Franciscaines – Paryż,
5. Dietrich-Colede-Verlag – Werl, Niemcy,
6. Biblioteca Francescana – Mediolan,
7. Franciscan Printing Press – Jerozolima,
8. Edizioni Messaggero Padova – Padwa
9. Edizioni Biblioteca Francescana – Mediolan.

Doceniając znaczenie i rolę czasopism nie tylko w pracy naukowej, ale także w działalności apostołskiej, biblioteka z wielką pieczołowitością gromadzi czasopisma naukowe, popularnonaukowe i popularne. Zgodnie z profilem gromadzenia zbiorów szczególnie nacisk kładzie się na gromadzenie czasopism franciszkańskich, zarówno krajowych jak i zagranicznych. Polskie czasopisma franciszkańskie gromadzi się wszystkie. Spośród periodyków zagranicznych warto wymienić przynajmniej kilka najważniejszych:

1. „Acta Ordinis [Fratrum] Minorum” – ukazuje się od 1882 roku. Jest to urzędowy organ Zakonu Braci Mniejszych i zarazem pierwsze tego typu czasopismo w skali całego Kościoła. Należy do najstarszych czasopism franciszkańskich. Biblioteka posiada prawie komplet tego czasopisma.
2. „Studi Francescani” – ukazuje się od 1903 roku – biblioteka posiada 102 roczniki,
3. „Archivum Franciscanum Historicum” – ukazuje się od 1909 roku – biblioteka posiada komplet,
4. „Antonianum” – ukazuje się od 1926 roku – biblioteka posiada komplet,
5. „Vita Minorum” – ukazuje się od 1929 roku – biblioteka posiada 50 roczników,
6. „Frate Francesco” – ukazuje się od 1924 roku, założycielem periodyku był głośny swego czasu konwertyta pisarz duński Joannes Joergensen – biblioteka posiada 56 roczników tego czasopisma,
7. „Vita Minorum” – ukazuje się od 1929 roku, kwartalnik poświęcony duchowości i formacji franciszkańskiej – biblioteka posiada 50 roczników,
8. „Studi Ecumenici” – biblioteka posiada 26 roczników,
9. „Liber Annuus” – biblioteka posiada 38 roczników,
10. „La Terra Santa” – biblioteka posiada 57 roczników,
11. „Il Santo” – biblioteka posiada 56 roczników,
12. „Franziskanische Studien” – ukazuje się od 1914 roku – biblioteka posiada kilkadziesiąt roczników,
13. „Wissenschaft und Weisheit” – od 1943,
14. „Archivo-Ibero Americano”,
15. „Verdad y Vida”,

16. „Carthaginiensia”,
17. „Selecciones de Franciscanismo”,
18. „Franciscan Studies”,
19. „Collectanea Francescana” – wydają kapucyni,
20. „Miscellanea Francescana” – wydają franciszkanie konwentualni,
21. „Études Franciscaines” – wydają kapucyni francuscy.

Księgozbiór powiększał się i nadal powiększa przede wszystkim drogą zakupów. Głównym źródłem finansowania była i jest stała dotacja pochodząca z kasy prowincjalnej i klasztornej. Fundusze przeznaczone na ten cel były zawsze skromne. Szczupły budżet uzupełniano ze sprzedaży dubletów lub innych mało przydatnych książek. Niektóre klasztory, błędnie pojmując istotę biblioteki prowincji, zaczęły „czyścić” swoje księgozbiory i przywozić do Poznania książki, które później okazały się bądź dubletami lub po prostu książkami nie mającymi racji bytu w omawianej bibliotece. Niektóre z nich udało się spieniężyć w Antykwaracie, który mieścił się przy Starym Rynku w Poznaniu. Za pieniądze uzyskane z tej sprzedaży można było zakupić potrzebne a nawet konieczne książki. W ten sposób biblioteka wzbogaciła się o takie dzieła oryginalne lub reprinty jak:

1. „Encyklopedia Powszechna” Orgelbranda – 28 tomów,
2. „Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego” – 15 tomów,
3. „Herbarz polski” K. Niesieckiego – 10 tomów,
4. „Słownik języka polskiego” S.B. Lindego – 6 tomów,
5. „Słownik języka polskiego” J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego – 8 tomów,
6. „Słownik ilustrowany języka polskiego” M. Arcta – 3 tomy,
7. „Encyklopedia staropolska” Z. Glogera – 4 tomy,
8. „Słownik pseudonimów i kryptonimów” A. Bara – 3 tomy,
9. „Encyklopedia staropolska” Z. Glogera – 4 tomy,
10. „Encyklopedia staropolska” A. Brücknera i K. Estreichera – 2 tomy,
11. „Bibliografia polska” K. Estreichera – 33 tomy + „Bibliografia polska XIX wieku” – 17 tomów,
12. „Nowy Korbut” – 18 tomów,
13. „Bibliografia historii Wielkopolski” A. Wojtkowskiego – 4 tomy.
14. „Bibliografia polska 1901-1939” – t.

W księgozbiorniczym są dostępne katalogi niektórych bibliotek i archiwów, np.:

1. J. Zathy: Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Kórnickiej,
2. Katalog rękopisów staropolskich Biblioteki Kórnickiej – t. 1-2,
3. Catalogus codicum manuscritorum medii aevi latinorum qui in Bibliotheca Jagiellonica Cracoviae asservantur – vol. 1,

4. Bibliographa franciscana – vol. 1-39,
5. J.G. Bougerol: Bibliographa bonaventuriana,
6. H.E. Wyczawski OFM: Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie.

Dużą uwagę przywiązywano zawsze do konserwacji zbiorów bibliotecznych. Oprawiano przede wszystkim czasopisma, ale również druki zwarte. Na ten cel przeznaczano znaczną część pieniędzy. Biblioteka współpracowała z kilkoma pracownikami introligatorskimi, najdłużej z firmą Tschuschke przy ul. Wierzbowej i Teinert, który miał zakład przy alei K. Marcinkowskiego a później przy ul. Ratajczaka. Oprócz oprawy książek firma Teinerta wykonała kilkadziesiąt pudeł do przechowywania broszur.

„Habent sua fata libelli” – „Książki mają swoje losy”, ta łacińska sentencja Terencjanusa Maurusa zaczerpnięta z jego traktatu „O głoskach”, nr 258, odnosi się do wielu książek omawianej biblioteki. Niektóre trafiły do niej dziwnymi zaiste drogami. Tak było z 18-tomową niemiecką kościelną encyklopedią „Lexikon für Theologie und Kirche”. O. Ludwik Nowicki, na prośbę piszącego te słowa, w czasie pobytu we Wiedniu na sympozjum pastoralnym, próbował kupić tę encyklopedię w księgarni Wydawnictwa Herdera. Dzieło kosztowało 18 000 szylingów czyli około 1000 dolarów USA. Była to duża suma jak na lata osiemdziesiąte ubiegłego stulecia. Zakłopotanie o. Ludwika zauważyła obecna w księgarni p. S. Wichtl. Podeszła do niego i zapytała jaki ma problem? Rozmowa zakończyła się obietnicą pomocy. I tak się też stało. Dnia 5 X 1981 roku do Poznania nadeszła duża przesyłka, która zawierała w/w encyklopedię. Dodać jeszcze wypada pewien szczegół: p. S. Wichtl była wyznania ewangelickiego. W sfinansowaniu kupna książki pomagali jej współwyznawcy. Jest to więc piękny wątek o charakterze ekumenicznym¹⁰¹. Ale na tym nie koniec. Dnia 24 czerwca 1983 roku dzięki pomocy p. S. Wichtl otrzymaliśmy kolejne cenne dzieło: ośmiotomowy „Lexikon der christlichen Ikonographie”¹⁰².

Dzięki pomocy franciszkanów z Paryża 4 stycznia 1982 roku otrzymaliśmy encyklopedię pt. „Catholicisme” (osiem tomów)¹⁰³.

Lista osób, które przyczyniły się do pomnożenia zbiorów bibliotecznych jest dość długa. Nie sposób wszystkich wymienić. Do darczyńców należał m.in. o. Idzi Tic¹⁰⁴. Jako pracownik Sekretariatu Generalnego Zakonu Braci Mniejszych w Rzymie miał możliwość realizowania wielu postulatów zgłaszanych z Polski. Dzięki niemu w czytelni podręcznej znalazły się takie dzieła jak:

1. „Enciclopedia cattolica” – 12 tomów,
2. „Dizionario degli Istituti di Perfezione” – 9 tomów.

¹⁰¹ Kronika, s. 114.

¹⁰² Tamże, s. 122.

¹⁰³ Tamże, s. 115.

¹⁰⁴ Zob. przypis 26.

Zasłużony misjonarz polski w Ziemi Świętej, o. Ekspedyt Lisiecki,¹⁰⁵ przez wiele lat przysyłał do naszych zbiorów miesięcznik pt. „La Terra Santa”. Przeszło sześćdziesiąt roczników tego czasopisma, pięknie oprawionych, stoi na półce bibliotecznej.

O. Ernest Siekierka¹⁰⁶ w czasie wieloletniej pracy w Kurii Generalnej Zakonu Braci Mniejszych w Rzymie wzbogacił zbiory Biblioteki Prowincji o kilkadziesiąt cennych książek, wśród nich było kilkanaście pięknych albumów.

Zgodnie ze starą tradycją zakonną do księgozbioru poznańskiego trafiały książki po zmarłych zakonnikach. I tak, po śmierci o. Edwarda Frankiewicza wybrano z jego księgozbioru kilkadziesiąt cennych pozycji. Wśród nich było sześciotomowe dzieło Louisa Réau, *Iconographie de l'art. chrétien*. Bogaty księgozbiór zgromadził o. Anzelm Czyż¹⁰⁷ – człowiek o szerokich horyzontach myślowych i zainteresowaniach – poliglota, bibliofil, archeolog, filozof, historyk sztuki. Po jego śmierci część książek uległa rozproszeniu, część została uratowana i znalazła się w Bibliotece Prowincji w Poznaniu. Cenne pozycje dotyczące historii Polski, Śląska i zakonu franciszkańskiego zgromadził o. Chryzostom Kurek¹⁰⁸. Kilkanaście pozycji z jego księgozbioru wzbogaciło bibliotekę poznańską.

---

¹⁰⁵ Ekspedyt Stanisław Lisiecki, ur. 1921 w Lesznie Wlkp., w 1938 wyjechał do Palestyny z zamiarem wstąpienia do Zakonu Braci Mniejszych, po ukończeniu szkoły średniej w 1943 rozpoczął nowicjat, śluby uroczyste złożył w 1947, święcenia kapłańskie otrzymał w 1949. Pracował w wielu klasztorach Kustodii Ziemi Świętej, był nauczycielem języków obcych i wicerektorem Niższego Seminarium Duchownego w Emaus, przełożonym w Emaus i Ain Karem, przez jedną kadencję należał do zarządu Kustodii Ziemi Świętej. Zmarł w 2010. – A. Szeinke, *Polscy bracia mniejsi w służbie Ziemi Świętej*, Poznań 1999, s. 108-109.

¹⁰⁶ Ernest Karol Siekierka, ur. 1960, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Wniebowzięcia NMP wstąpił w 1979, śluby wieczyste złożył w 1983, święcenia kapłańskie otrzymał w 1986, studia specjalistyczne z zakresu duchowości franciszkańskiej odbył w Papieskim Ateneum Antonianum w Rzymie, tytuł doktora teologii uzyskał na Papieskim Wydziale Teologicznym w Poznaniu w 1997, w latach 2009-2015 wchodził w skład zarządu generalnego zakonu w Rzymie.

¹⁰⁷ Anzelm Franciszek Czyż, ur. 1910, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Wniebowzięcia NMP wstąpił w 1928, śluby wieczyste złożył w 1932, święcenia kapłańskie otrzymał w 1934. Studiował filologię klasyczną na Uniwersytecie Poznańskim, po czym uczył języków klasycznych w niższym seminarium duchownym w Kobylinie k/Krotoszyna. W czasie II wojny światowej był więziony na Pawiaku w Warszawie, Auschwitz i Buchenwaldzie. Po wyzwoleniu i powrocie do prowincji uczył języków klasycznych w Nysie, Jarocinie, Opolu i Kobylinie. Zm. w 1958 na skutek ran odniesionych w wypadku drogowym. – J. Rydlewski, *Czyż (Czyśch) Franciszek Anzelm, w: Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, Katowice 1996, s. 76-77.

¹⁰⁸ Chryzostom Jan Kurek, ur. 1910, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Wniebowzięcia NMP wstąpił w 1926, profesję uroczystą złożył w 1931, święcenia kapłańskie otrzymał w 1933. Studia specjalistyczne odbył na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Poznańskiego i w 1936 uzyskał stopień magistra filozofii w zakresie historii. Po wojnie był rektorem niższego seminarium duchownego franciszkanów w Nysie, wykładowcą historii Kościoła i zakonu w zakonnym seminarium duchownym, w latach 1957-1963 należał do zarządu generalnego Zakonu Braci Mniejszych w Rzymie. Zm. 1979. – J. Mazurek, *Kurek Jan Chryzostom, w: Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, Warszawa 1981, s. 263-264.

Były więzien obozów koncentracyjnych w Buchenwaldzie i Dachau, o. Hugolin Pieprzyk¹⁰⁹, przekazał kilka publikacji dotyczących martyrologii polskiego duchowieństwa w czasie II wojny światowej, m.in. dzieło pt. „Die Geistlichen in Dachau sowie in Anderen Konzentrationslagern und in Gefängnissen” oraz – jako zapalony filatelista – 37 klaserów ze znaczkami pocztowymi a także materiały dotyczące kapelanów Wojska Polskiego w czasie II wojny światowej z Prowincji Wniebowzięcia NMP.

Biblioteka gromadzi także ekslibrysy, grafikę, mapy, plakaty o tematyce franciszkańskiej, zdjęcia i widokówki. Zbiór fotografii i widokówek liczy kilkaset pozycji. Znaczna część pochodzi ze spuścizny pośmiertnej o. Teofila Zawieja¹¹⁰ i o. Edwarda Frankiewicza¹¹¹.

Dużą wartość posiada kolekcja albumów dzieł sztuki licząca około 1000 pozycji. Są wśród nich prawdziwe perełki a nawet perły.

W 1989 roku archiwista Prowincji Wniebowzięcia NMP w Stanach Zjednoczonych, zwrócił się do kustosa biblioteki poznańskiej z pytaniem, czy przyjęlibyśmy kilka książek XIX-wiecznych, które w związku z reorganizacją biblioteki ich prowincji są przeznaczone do usunięcia (czytaj: do zniszczenia). Odpowiedź była pozytywna. Książki w krótkim czasie znalazły się w Poznaniu. Są to:

1. *Nauki parafialne na wzór krótkich kazań na każdą niedzielę wciągu roku przypadającą*. Napisane przez xiędza Andrzeja Mikiewicza, plebana strzęcińskiego, we Lwowie, 1830. Proweniencja: Pro Bibl. Loncov.,
2. Rok IV. *Kazań różnych* X. Konrada Kowalewskiego reformata, tom I, w Przemyślu roku 1826, Proweniencja: M. Kopystyński O. Carm,
3. *Książki roczne Rozkrzewienia Wiary*, zbiór peryodyczny w Chełmie 1845,
4. Proweniencja: Pro Bibl. Conv. Loncov. P.P. R.R. (patrum Reformatorum). Applicavit Fr. Gorgonius [Sulej], guardianus,
5. *Teologia pastoralna czyli sposób jak kapłani mają kierować duszami i zarządzać dobrze parafiami*... Wilno 1842,
6. Proweniencja: Appl. Bibl. Conv. Vejh.

¹⁰⁹ Hugolin Franciszek Pieprzyk, ur. 1914, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Wniebowzięcia NMP wstąpił w 1933, śluby wieczyste złożył w 1937, święcenia kapłańskie otrzymał w 1946. W latach 1941-1945 był więźniem niemieckiego obozu koncentracyjnego w Dachau. Po powrocie do macierzystej prowincji zakonnej pełnił różne funkcje. Zm. w 2009. – S.B. Tomczak, „*Verus Israelita*”. Hugolin Franciszek Pieprzyk (1914-2009), w: *Niezwykli franciszkanie XX/XXI stulecia, część druga*, Poznań 2012, s. 55-68.

¹¹⁰ Teofil Antoni Zawieja, ur. w 1913, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Wniebowzięcia NMP wstąpił w 1931, profesję uroczystą złożył w 1935, święcenia kapłańskie otrzymał w 1937. W czasie II wojny światowej pracował w klasztorze franciszkanów w Borkach Wielkich na Śląsku Opolskim, po powrocie do prowincji pełnił kilka ważnych funkcji. Był sekretarzem prowincjała, mistrzem nowicjatu, przełożonym klasztoru w Wieluniu i prowincjałem w latach 1956-1968. Zm. w 1983. – S.B. Janicki, *Prowincjałowie Prowincji Wniebowzięcia NMP w Polsce w latach 1923-1973*, w: „*Szkola Seraficka*” 1, seria nowa, Katowice Panewniki 2008, s. 163-164.

¹¹¹ Zob. przypis 78.

7. *Kazania na niedziele całego roku* przez X. Archaniola Dobrowolskiego bernardyna S.T. Lektora Jubilata, tom IV, w Warszawie 1814,
8. Proweniencja: Applic. Bibl. Conv. Vejh.
9. X. Floryan Jaroszewicz, kapłan zakonu św. O. Franciszka Reformatów, *Matka świętych Polska*, część I, Poznań 1893.

Jak widać książki przeszły długą drogę. Z Wejherowa, Łąk Bratiańskich i innych miejscowości zawędrowały do Stanów Zjednoczonych a stamtąd do Poznania. Użytkownikami tych byli ojcowie pionierzy, którzy zakładali amerykańską prowincję p.w. Wniebowzięcia NMP.

Zbiory powiększają się także dzięki wymianie międzybibliotecznej. Oto niektóre księżnice, z którymi prowadzimy wymianę dubletów i współpracujemy na wielu innych polach:

1. Biblioteka WSD w Poznaniu (Obecnie Biblioteka Wydziału Teologicznego UAM),
2. biblioteki WSD Chrystusowców w Poznaniu,
3. biblioteka WSD Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie n. Wartą,
4. biblioteka warszawskiej prowincji kapucynów w Zakroczymiu,
5. biblioteka WSD Oblatów w Obrze,
6. biblioteki bratnich prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP i Matki Boskiej Anielskiej w Krakowie.

10. Przejawy działalności

Do zadań biblioteki należy gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie swoich zbiorów, a także organizowanie wystaw, udział w zjazdach i różnego rodzaju spotkaniach, prowadzenie wykładów.

W 1978 w jednym z pomieszczeń przeznaczonych docelowo na magazyn biblioteczny urządzono stałą ekspozycję muzealną. W gablotach wystawiono eksponaty misyjne, książki o tematyce franciszkańskiej, kilka starodruków i rękopisów, znaczki pocztowe i medale pamiątkowe głównie o tematyce franciszkańskiej. Z czasem ta wystawa przerodziła się w Muzeum Prowincji Wniebowzięcia NMP a później św. Franciszka z Asyżu¹¹².

Biblioteka poznańska zorganizowała kilka wystaw. Pierwszą była ekspozycja pt. „Św. Franciszek z Asyżu w literaturze i sztuce” zorganizowana z okazji 800-lecia urodzin Biedaczyny z Asyżu. Trwała od 3-10 października 1981 roku w kaplicy Matki Boskiej Loretańskiej. W gablotach wyeksponowano różne wydania pism św. Franciszka począwszy od wydań siedemnastowiecznych a skończywszy na najnowszym wydaniu z roku 1976, kilka albumów zawierających reprodukcje dzieł sztuki o tematy-

---

¹¹² S.B. Tomczak OFM, *Muzeum Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych w Poznaniu (1972-2009)*, „*Studia Franciszkańskie*”, 21 (2011), s. 443-516.

ce franciszkowej, medale pamiątkowe i znaczki pocztowe o tematyce franciszkańskiej oraz liczne dzieła historyczne i literackie dotyczące Biedaczyny z Asyżu. Wystawa cieszyła się dużym zainteresowaniem i była licznie odwiedzana przez wiernych¹¹³.

W Domu Polonii przy Starym Rynku w Poznaniu została otwarta wystawa pod tytułem: „Św. Franciszek z Asyżu – Patron ekologów”. Tak na temat tego wydarzenia pisała dziennikarka Romana Brzezińska:

Dnia 29 listopada 1989 roku w poznańskim Domu Polonii mieszczącym się w zabytkowej kamienicze przy Starym Rynku na bazie zbiorów bibliotecznych i muzealnych poznańskich franciszkanów została przygotowana i otwarta wystawa zatytułowana „Święty Franciszek z Asyżu patronem ekologów”. Okazją do zorganizowania tej wystawy była dziesiąta rocznica ogłoszenia przez papieża Jana Pawła II Listu Apostolskiego „Inter Sanctos” ogłaszającego Biedaczynę z Asyżu patronem ekologów.

W liście tym, wyeksponowanym na wystawie, czytamy: „Słusznie św. Franciszka z Asyżu wymienia się wśród świętych i wybitnych mężów którzy uważali przyrodę za przedziwny dar Boży ofiarowany ludziom. On szczególnie przeżywał wszystkie dzieła Stwórcy jak gdyby z Bożego natchnienia wyśpiewał przepiękny „Hymn Stworzenia”, w którym zwłaszcza przez brata słońce, księżyc i gwiazdy złożył należną cześć, chwałę i wszelkie uwielbienie najwyższemu, wszechmocnemu i dobremu Panu”.

Otwarcia ekspozycji dokonał wiceprezes Oddziału Poznańskiego Towarzystwa „Polonia”, Wojciech Owsianowski oraz kustosz biblioteki i muzeum klasztoru oo. franciszkanów p.w. Św. Franciszka z Asyżu, który wystawę przygotował. Przy okazji otwarcia wystawy o. Tomczak przypomniał zebranych, wśród których liczną grupę stanowili rodacy z całego świata, m.in. z ZSRR, Nowej Zelandii i Boliwii, genezę bulli „Inter Sanctos”, wspominając, iż powstające na świecie stacje ekologiczne często obierały sobie za patrona tego, który wszelkie żywioły nazywał braćmi i siostrami. Św. Franciszek jest postacią, w której każdy odkrywa coś nowego – naśladowcę Chrystusa, patrona romantyków, a w XX wieku św. Franciszek pomaga zjednoczyć się ludziom we współczesnym dziele ochrony przed zagrożeniami środowiska ekologicznego.

Prezentowane na wystawie eksponaty to m.in. ilustrowany „Hymn Stworzenia” św. Franciszka, liczne książki o nim, pocztówki, znaczki pocztowe w artystycznej wizji ukazujące związek Świętego z Asyżu z problematyką ochrony środowiska naturalnego człowieka. Wśród eksponowanych medali pamiątkowych uwagę zwracał medal upamiętniający odsłonięcie pierwszego w Polsce pomnika św. Franciszka z Asyżu jako patrona ekologów. Monument ten stanął w 1989 roku przed klasztorem franciszkanów p.w. św. Antoniego w Jarocinie¹¹⁴.

¹¹³ Kronika, s. 99-100.

¹¹⁴ Romana Brzezińska, *W 10. Rocznice ogłoszenia św. Franciszka z Asyżu patronem ekologów. Wystawa w poznańskim Domu Polonii*, „Słowo Powszechne”, 10 XII 1989, s. 1-2.

O wystawie, oprócz przytoczonej notatki, były także informacje w telewizji i radio. Wystawę zwiedziło wiele osób, zwłaszcza dzieci i młodzieży.

Kolejną wystawę pt. „Franciszkanie w służbie Polonii”, również w Domu Polonii przy Starym Rynku w Poznaniu, otwarto 15 maja 1989 roku. Ekspozyty pochodziły ze zbiorów bibliotecznych i muzealnych klasztoru poznańskiego. Pokazano m.in. materiały dotyczące działalności o. Marcina Szawerny¹¹⁵, który pracował w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych oraz na Bliskim Wschodzie, o. Bronisława Dambka¹¹⁶, rektora Misji Polskiej w Holandii a także o. Justyniana Maciaszka¹¹⁷ z Prowincji Niepokalanej

---

¹¹⁵ Marcin Rudolf Szawerna, ur. 1912, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Wniebowzięcia NMP wstąpił w 1931, śluby uroczyste złożył w 1935, święcenia kapłańskie otrzymał w 1937. Po święceniach kapłańskich przez dwa lata pracował jako wychowawca w Niższym Seminarium Duchownym w Kobylinie, w 1939 udał na Polesie i tam w Torokaniach (diec. pińska), przy kaplicy zbudowanej przez znaną polską pisarkę Marię Rodziewiczównę, przez kilka miesięcy prowadził duszpasterstwo wśród ubogiej ludności unickiej. Po wybuchu II wojny światowej wrócił na Śląsk i osiadł w Rybniku. Aby uniknąć aresztowania przez Gestapo, które mu groziło, opuścił Rybnik i przez Węgry udał się do Jugosławii a następnie do Syrii, gdzie tworzyła się Armia Polska i tam ochotniczo zgłosił się do służby wojskowej. Jako kapelan 3 Dywizji Strzelców karpackich przeszedł wraz z polskimi żołnierzami Egipt, Liban i ziemię włoską. Pod Monte Cassino został ranny. W uznaniu zasług położonych na polu walki naczelny wódz generał Bór-Komorowski mianował go w 1946 majorem. Po demobilizacji udał się do Stanów Zjednoczonych i tam w Cleveland przy kościele św. Stanisława pracował wśród Polonii. Latach 1953-1958 pracował w Kanadzie. Do kraju wrócił w 1958 i w swojej prowincji zakonnej spełniał różne funkcje. Zm. w 1979. Pomagał piszącemu ten tekst pakować książki pozostałe w klasztorze w Kobylinie po o. Anzelmie Czyżu. – F.H. Pieprzyk, *Szawerna Rudolf Marcin*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, Katowice 1996, s. 413-414; tenże, *Marcin Szawerna OFM jako kapelan wojskowy i duszpasterz polonijny*, „*Studia Franciszkańskie*”, 2 (1986), s. 141-152.

¹¹⁶ Bronisław Alfons Dambek, ur. 1906, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Wniebowzięcia NMP wstąpił w 1926, śluby uroczyste złożył w 1934, święcenia kapłańskie przyjął w 1936. Jako wykształcony nauczyciel (ukończył Seminarium Nauczycielskie w Tucholi) po święceniach kapłańskich został zatrudniony jako w Niższym Seminarium Duchownym (Collegium Seraphicum) w Kobylinie. Po wybuchu II wojny światowej został powołany na kapelana Śląskiej Brygady Obrony Terytorialnej i z nią wyruszył na front. Wzięty do niewoli niemieckiej przebywał w obozach jenieckich m.in. w Obertreskau, Otten, Prenzlau i Gross Rosen. Po wyzwoleniu przez wojska alianckie udał się do Lubeki i tam organizował duszpasterstwo polskie. Od 1948 pracował w duszpasterstwie polonijnym w Holandii. W 1952 mianowano gorektorem Misji Polskiej w Holandii. Zm. w 1959. – J.L. Wojsyk, *Dambek Alfons Bronisław*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, Katowice 1996, s. 77.

¹¹⁷ Justynian Wawrzyniec Felician Maciaszek, ur. 1913, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Niepokalanej Poczecia NMP wstąpił w 1929, śluby uroczyste złożył w 1934, święcenia kapłańskie otrzymał w 1939. Pracował w Zbarażu i Tarnopolu. W 1940 za pracę wśród młodzieży i działalność konspiracyjną został uwięziony przez Sowieców i skazany na 10 lat ciężkich robót. Zwolniony w 1941 zaciągnął się do Wojska Polskiego i jako kapelan w 1942 wraz z wojskiem przeszedł do Iraku i Iranu. Następnie wyjechał do środkowo-wschodniej Afryki i zamieszkał w Tanganice (dzisiejsza Tanzania), gdzie organizował życie religijne i społeczne w tamtejszym obozie dla Polaków. W 1948 wraz z grupą rodaków wyjechał do Argentyny i tam rozwinął działalność duszpasterską, społeczną i oświatową. Zorganizował Polski Ośrodek Katolicki w Martin Coronado. Zbudował kaplicę i część klasztoru. Zm. 1959. – W. Murawiec, *Maciaszek Wawrzyniec-Justynian Felician*, w: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, Warszawa 1981, s. 296-297.

go Poczęcia NMP, pochodzącego z Poznania, założyciela osady polskiej w Argentynie, która od jego nazwiska została nazwana „Maciaszkowem” i wreszcie unikalną odezwą o. Gerarda Piotrowskiego¹¹⁸ skierowaną do polskiego społeczeństwa z prośbą o składanie ofiar na budowę polskiego gimnazjum w Harbinie w Mandżurii. Informację o wystawie podała lokalna rozgłośnia telewizyjna¹¹⁹.

Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 5 na Osiedlu Władysława Łokietka w Poznaniu urządził konkurs na patrona szkoły. Wśród kandydatów znalazł się św. Franciszek z Asyżu oraz Władysław Łokietek, Kazimiera Hłakowiczówna, gen. Kleberg i Aleksander Fredro. Przed ostatecznym głosowaniem zwolennicy poszczególnych kandydatów zorganizowali wystawę prezentującą danego kandydata. Postać św. Franciszka ukazano na podstawie materiałów wypożyczonych z naszej biblioteki i muzeum (książki, medale pamiątkowe, widokówki, znaczki pocztowe, plakaty). Wynik głosowania był następujący: najwięcej głosów Władysław Łokietek (600), na drugim miejscu uplasował się św. Franciszek z Asyżu, na którego głosowało około 400 uczniów. Dyrektor szkoły zdecydował, że szkoła podstawowa otrzyma patrona w osobie Władysława Łokietka a Liceum Ogólnokształcące św. Franciszka z Asyżu¹²⁰.

Dużą aktywność jako prelegent i wykładowca przejawiał Kustosze Biblioteki Prowincji, o. Salezy Tomczak. Dnia 19 września 1985 roku w Wyższym Seminarium Duchownym Franciszkanów w Katowicach Panewnikach z okazji inauguracji nowego

---

¹¹⁸ Gerard Bazyli Piotrowski, ur. 1885, do Zakonu Braci Mniejszych w Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP wstąpił w 1903, profesję uroczystą złożył w 1909, święcenia kapłańskie otrzymał w 1911 i w tym samym roku wyjechał na misje do Chin. Do 1924 pracował na terenie Wikariatu Apostolskiego Hankou, przez rok (1921-1922) pełnił obowiązki prokuratora i wykładowcy w Niższym Seminarium Diecezjalnym w Mao-Miao-Tsich. W 1924 został mianowany administratorem apostolskim nowo utworzonego Wikariatu Apostolskiego Południowej Syberii. Biskup władawostocki Karol Śliwowski w 1927 mianował go swoim wikariuszem generalnym na Mandżurię, gdzie założył w Harbinie Niższe Seminarium Duchowne oraz Gimnazjum dla dziewcząt polskich, które powierzył Urszulankom i położył fundamenty pod budowę Wyższego Seminarium Duchownego. W 1930 władze kościelne powierzyły polskim bernardynom autonomiczną misję na Sachalinie japońskim, pierwszym jej przełożonym (do 1938 r.) został Gerard Piotrowski. W 1938 na własne życzenie opuścił Japonię i przeniósł się do Chin. Przez krótki czas (1938-1939) pełnił obowiązki prokuratora w franciszkańskim klasztorze w Pekinie. Następnie pracował w misji franciszkańskiej, prowadzonej przez Irlandczyków w Gan-Low-Fu (1939) oraz dłużej w Shanghaiu (1939-1949), gdzie był proboszczem parafii polskiej, a ponadto sprawował urząd ekonomy franciszkańskiego domu misyjnego. W 1949 ze względów politycznych musiał opuścić Chiny i udał się do Stanów Zjednoczonych. W 1950 powrócił jednak do pracy misyjnej, ale do Japonii. Tam w Nagasaki pełnił obowiązki kapelana szpitala św. Franciszka (1950-1953). Następnie był proboszczem (1953-1960) i kapelanem Klarysek w Tokyo (1960-1962), a wreszcie dyrektorem żeńskiej Szkoły Klarysek w Osaka (1962-1965). Zmarł w Tokyo 13 IX 1969 r. Jest autorem ponad stu publikacji oraz pamiętnika misyjnego, który obejmuje lata 1911-1969. – K. Grudziński, *Piotrowski Gerard Bazyli*, w: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, Warszawa 1981, s. 381-385.

¹¹⁹ *Kronika*, s. 158.

¹²⁰ Tamże, s. 196.

roku akademickiego wygłosił wykład inauguracyjny na temat: „Rola i miejsce bibliotek w życiu i działalności franciszkanów wczoraj i dziś”¹²¹.

Ponadto od szeregu lat prowadzi zajęcia z przysposobienia bibliotecznego we franciszkańskim Wyższym Seminarium Duchownym we Wronkach, które jest sekcją Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz z wykład monograficzny z historii zakonu franciszkańskiego.

W ramach „Szkoły Franciszkańskiej”, która działała przez kilka lat przy poznańskim klasztorze, miał wykład na temat: „Biblioteki w dziejach zakonu franciszkańskiego”. Wśród słuchaczy była grupa młodzieży ze szkoły społecznej (Liceum Ogólnokształcące) z Mosiny k/Poznania¹²².

W dniach 1-2 XII 1995 roku w Wyższym Seminarium Duchownym Braci Mniejszych Konwentualnych w Łodzi-Łagiewnikach odbyło się drugie sympozjum naukowe w ramach obchodów jubileuszu 800-lecia urodzin św. Antoniego z Padwy. Na tym sympozjum o. Salezy Tomczak wygłosił referat pt. „Polskie czasopisma poświęcone szerzeniu czci św. Antoniego z Padwy”¹²³. Referat ten, zmieniony i poszerzony, ukazał się drukiem w pracy zbiorowej pt. „Omnia in manus Tuas”, wydanej z okazji 25-lecia powstania Prowincji św. Franciszka Zakonu Braci Mniejszych w Poznaniu¹²⁴.

Z inicjatywy Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w dniach 27-28 listopada 2002 roku została zorganizowana sesja naukowa, zatytułowana: „Dzieło św. Franciszka z Asyżu. Projekcja w kulturze i duchowości polskiej XIX i XX wieku”. Na tej sesji o. Salezy Tomczak wygłosił referat pt. „Czasopiśmiennictwo franciszkańskie w Polsce w XIX i XX wieku”, opublikowany w materiałach pokonferencyjnych¹²⁵.

Oprócz Muzeum przy Bibliotece Prowincji narodził się naukowy rocznik pt. „Studia Franciszkańskie”, pierwsze tego typu czasopismo w Polsce¹²⁶. Pierwszy tom ukazał się w 1984, ostatni, 27 – w 2017 roku. Następne są w przygotowaniu. Obok „Studiów Franciszkańskich” powstała seria wydawnicza pt. „Biblioteka Studiów Franciszkańskich” – w ramach tej serii ukazało się 20 tomów, wśród nich 10 tomów „Polskiej bibliografii franciszkańskiej”.

---

¹²¹ Tamże, s. 128.

¹²² Tamże, s. 207.

¹²³ Tamże, s. 217-218.

¹²⁴ S.B. Tomczak OFM, *Polskie czasopisma poświęcone szerzeniu czci św. Antoniego z Padwy*, „Omnia in manus Tuas”. XXV-lecie istnienia Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych w Polsce, Poznań 2016, s. 77-88.

¹²⁵ S.B. Tomczak OFM, *Czasopiśmiennictwo franciszkańskie w Polsce w XIX i XX wieku*, w: *Dzieło św. Franciszka z Asyżu. Projekcja w kulturze i duchowości polskiej XIX i XX wieku*, Warszawa 2004, s. 447-4465.

¹²⁶ S.B. Tomczak OFM, *Jak powstały „Studia Franciszkańskie”?*, „Studia Franciszkańskie”, 25 (2015), s. 263-296.

Podsumowanie

Biblioteka Główna Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych w Poznaniu roztacza opiekę nad rękopisami i starodrukami z kilku dawnych bibliotek klasztornych, które ocalały z zawieruchy dziejowej. Oprócz tego gromadzi współczesne piśmiennictwo z zakresu szeroko pojętego franciszkanizmu oraz podstawowe publikacje z dziedziny teologii, historii Kościoła i prawa kanonicznego. Zbiory są skatalogowane i zinwentaryzowane niemal w 100%. Aktualnie trwają prace nad wprowadzeniem katalogu kartkowego do komputera.

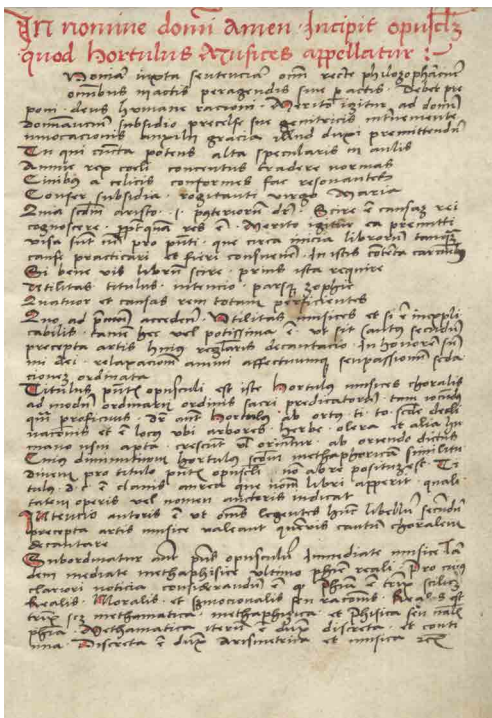
O. dr Salezy Bogumił Tomczak OFM

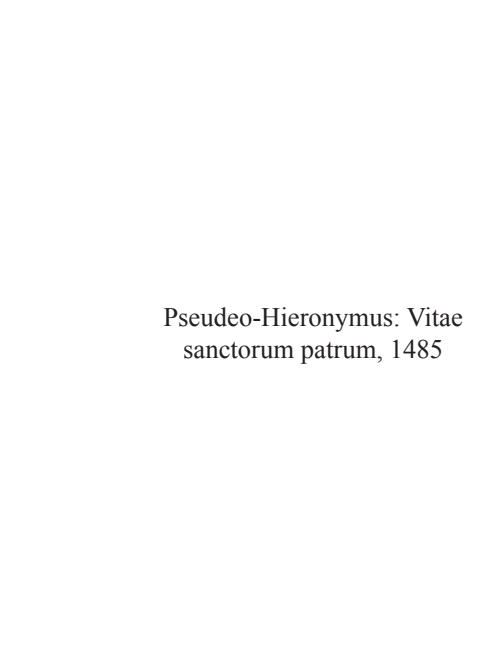
Graduał z klasztoru we Wschowie wykonany w 1697 roku przez o. Floriana Smolskiego

Inkunabuł: Bernardus Claravallensis s., Sermones de tempore et de sanctis et de diversis, Basel 1495

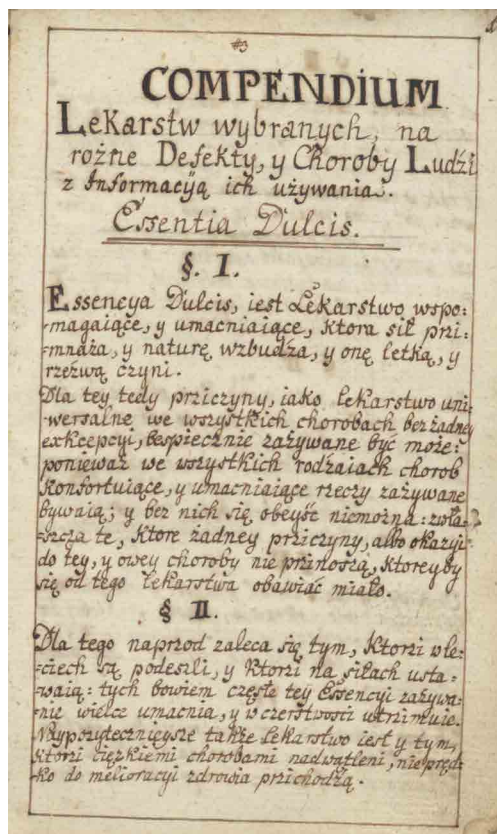

Rękopis muzyczny Marka z Płocka „Hortulus musices” z 1518 roku

Pseudo-Hieronymus: Vitae sanctorum patrum, 1485

Rękopis zawierający różne przepisy lekarskie/lecnicze

Magazyny biblioteczne

Katalog alfabetyczny

Czytelnia

Magazyny biblioteczne

Magazyny biblioteczne

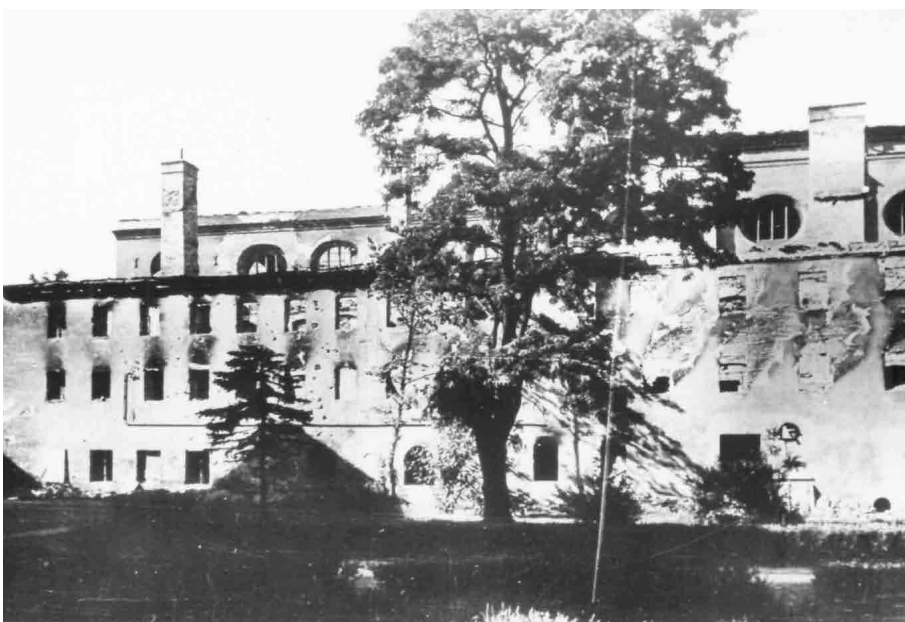
Magazyny biblioteczne

Odbudowa klasztoru na cele biblieczne

Odbudowa klasztoru na cele biblioteczne

Odbudowa klasztoru na cele biblioteczne

